

Inspiratiegids wereldoriëntatie

VOORWOORD

In Vlaanderen geraakt het taalontwikkeland lesgeven steeds meer ingeburgerd in de onderwijswereld. Hiervoor zorgde o.a. het Centrum voor Taal en Onderwijs (CTO) van de KU Leuven, m.n. Kris Van den Branden, Greet Goossens, Nora Bogaert en Lieve Verheyden.

Voorliggende inspiratiegids Wereldoriëntatie (WO) werd ontwikkeld door de twee onderzoekers en tevens docenten Nederlands van de lerarenopleiding van de Katholieke Hogeschool Limburg, Marleen Mesotten en Guido Cajot. Marleen is nog steeds docent Nederlands in de opleiding Bachelor Kleuteronderwijs; Guido Cajot was van 1980 tot 1995 docent in de opleiding Bachelor Kleuteronderwijs, maar werd daarna docent Nederlands in de opleiding Bachelor Lager Onderwijs. Voor dit project werkten ze samen met Katleen Eerdeken, docent Wereldoriëntatie Bachelor Kleuteronderwijs.

In de inspiratiegids beschrijven wij op welke manier we in de lerarenopleiding kleuteronderwijs de eerstejaarsstudenten vormen tot taalbekwame leerkrachten en meer bepaald in de activiteiten die horen bij wereldoriëntatie. Naast het aanbrengen van de vakinhoud WO levert de leerkracht ook inspanningen om de kleuters in velerlei (taal)situaties zich talig te laten ontwikkelen.

Na dit onderzoek zijn we er meer dan ooit van overtuigd dat taal- en WO-onderwijs onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. In de activiteiten van Wereldoriëntatie zullen kleuters steeds 'onderzoekend leren' en hiervoor is taal uitermate belangrijk.

Hasselt, oktober 2013

Guido Cajot
Katleen Eerdeken
Marleen Mesotten

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

Inhoud

Inleiding

1. Krachtig taalvaardigheidsonderwijs: waarneming 'De appel'	6
2. Taalkansen voor de leerkracht: waarneming 'Het konijn'	25
2.1. Het levend hoekje.....	25
2.2. Taalstimulering tijdens een geleide waarneming.....	26
3. Een classificatie van vragen.....	37
4. Tips voor WO-activiteiten in de kleuterklas.....	42
4.1. De leerkracht en de interactie met de kleuters.....	42
4.2. De leerkracht en het woordenschatonderwijs.....	50
4.3. De leerkracht bereidt zich voor.....	53

INLEIDING

Alle lerarenopleidingen worden de laatste jaren geconfronteerd met een aantal grote uitdagingen op het vlak van taal en m.b. de aandacht voor taal binnen de vakken. Zeker binnen Wereldoriëntatie in de opleiding kleuteronderwijs, waar deze koppeling uitermate sterk is, zijn de eisen die aan beginnende leraren worden gesteld op het vlak van professionele taalvaardigheid en inhoudelijke kennis, erg hoog. Ervoor zorgen dat alle studenten taalklaar zijn om in de kleuterklas de kleuters te begeleiden is zowel voor de taaldocent als voor de docent Wereldoriëntatie een grote uitdaging.

Verschillende factoren spelen daarin een rol:

- de instroom in hoger onderwijs is erg divers en is in de loop van de jaren ook behoorlijk veranderd, zeker wat betreft het opleidingsniveau van instromende studenten in de opleiding kleuteronderwijs;
- lerarenopleidingen willen inspanningen leveren om de nieuwe doelgroepen, meer bepaald studenten voor wie het (Standaard)Nederlands een tweede taal is, maar ook taalzwakke studenten, zowel inhoudelijk als talig goed voor te bereiden.

Voor het project *Iedereen Taalklaar* kozen de KHLim-taaldocenten ervoor om de docent WO, Katleen Eerdeken in de loop van het academiejaar talig te coachen. Dat betekende dat zij samen met de WO-docent in de verschillende WO-activiteiten op zoek gingen naar het optimaliseren van de taalkansen.

Voor de start van het coachingstraject werden de verschillende WO-docenten van de projectpartners bevraagd. De bedoeling hiervan was om een beter (in) zicht te krijgen enerzijds in WO en anderzijds in de talige aspecten van het vak. Op basis van deze interviews en twee (gefilmde) waarnemingen werden taaltips geformuleerd.

Alle WO-activiteiten zijn bijzonder talig en zeker in de waarneming viel op dat de vraagstelling van de leerkracht zeer belangrijk is. Daarom werd een classificatie van vragen opgesteld die handig is voor WO-docenten.

Het coachingstraject bestond uit gesprekken, analyses van video-opnames, studie van literatuur enzovoort.

De data en de inhoud van de sessies:

1. **Actie 1: september 2012**
Interview met Katleen Eerdeken over taal in het vak WO
2. **Actie 2: 5 december 2013**
Video-opname van een demonstratieles 'Waarneming appel' in een klas van 1 BaKO (demonstratieles) (video-opname).

Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen

De studenten hebben als vooropdracht een appel, een snijplankje en een mes meegebracht naar de klas. Katleen 'speelt' de rol van kleuterjuf en doet de waarneming zoals de studenten deze zouden kunnen uitvoeren in de kleuterklas. De les wordt op video opgenomen en van de inhoud wordt een transcript gemaakt.

3. **Actie 3: 15 januari 2013**

Video-opname van een waarneming 'De appel' door Katleen Eerdeken met 3-jarige kleuters in 'De Hazelaar' (video-opname). Van deze video-opname werd een transcript gemaakt.

4. **Actie 4: 26 maart 2013**

Coaching van Katleen Eerdeken op basis van:

- de twee video-opnames (met de transcripts)
- de kijkwijzer krachtige leeromgeving voor taal: *'Waarneming van de appel'*
- de inspiratietekst *'Tips voor WO-activiteiten in de kleuterklas'*: een verwerking van de interviews van WO-docenten van de verschillende opleidingen;
- het literatuuronderzoek, de websites ...

5. **Actie 5: 2 mei 2013**

Coaching van Katleen Eerdeken. Katleen heeft opnieuw een waarneming gegeven aan 2 klassen 1 BaKO, nl. over 'Het konijn'. Hierbij hield ze rekening met de adviezen uit de vorige coaching: kleinere groep, kring met observatoren met observatieopdracht, taalstimulering ...

Input: alle voorgaande coaching, literatuur, overleg met projectpartners/Fien Loman (CTO) ...

6. **Actie 6: 23 mei 2013**

Bespreking van de teksten voor de inspiratiegids.

7. **Actie 7: 12 juni 2013**

Bespreking van teksten voor de inspiratiegids. Katleen wordt bevraagd over haar ervaringen i.v.m. het coachingstraject.

8. **Actie 8: 2 juli 2013**

Video-opname waarin Katleen getuigt over haar ervaringen gedurende het hele coachingstraject.

1. KRACHTIG TAALVAARDIGHEIDSONDERWIJS

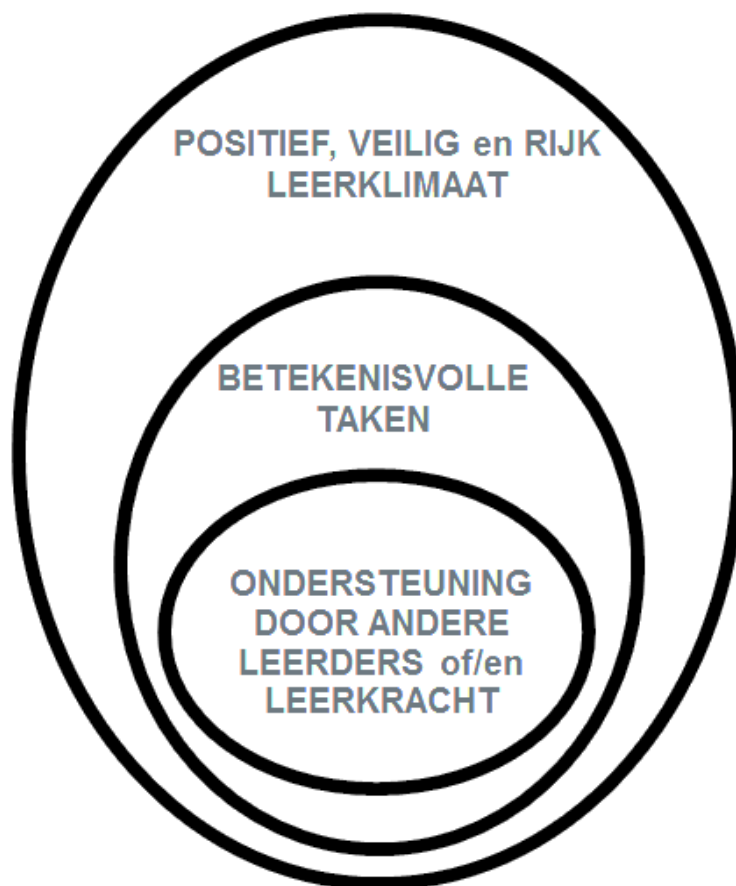
Waarneming 'De appel'

Actie 3: 15 januari 2013

Waarneming 'De appel'

Katleen Eerdekens begeleidde een waarneming in een groepje 3-jarige kleuters Hazelaar' (video-opname). Van deze video-opname werd een transcript gemaakt.

We onderzochten of deze activiteit een krachtige taalleeromgeving bood. We gebruikten hiervoor de 'Kijkwijzer voor een krachtige leeromgeving', ontwikkeld door het Centrum voor Taal & Onderwijs. Op basis het onderzoek formuleerden we tips voor een krachtig(er) taalvaardigheidsonderwijs in deze activiteit.

Cirkel 1 Een positief, veilig en rijk klimaat

1. Waren de kleuters op hun gemak?

Ja, de kleuters waren enthousiast om mee te doen met de waarneming. Ze wisten wat er ging gebeuren, ze hadden op voorhand met ons (Katleen en Marleen) kennisgemaakt. Hun welbevinden was goed.

2. Mochten de kleuters zelf dingen uitproberen?

Ja, ze mochten in de voelzak voelen en raden wat erin zat, ze mochten schillen, snijden, raspen enz.

Er was geen experimenteerfase, de waarneming startte onmiddellijk.

3. Mochten de kleuters initiatief nemen (dingen aanbrenge, eigen keuzes maken ...)?

De waarneming werd sterk geleid en gestuurd door Katleen. Eigen kleuterinitiatief was vrij beperkt (bv. Katleen vroeg Louis om nog niet te bijten in de appel).

- *L: Nog niet eten, hé, we gaan die nog niet opeten.*
- *L: Je moet die niet opeten, maar je mag die straks wel opeten. Maar nu nog niet, we gaan er eerst nog iets mee doen.*

Ze speelde in beperkte mate in op de inbreng van de kleuters:

K3: En er is een steeltje aan.

L: Waar?

K4: Of achter je rug.

L: Je kan die wel achter je rug ...

We gaan eens kijken, wat was dit? Wat zei jij?

K3: Een steeltje.

L: Heeft iedereen een steeltje?

K5: Nee, ikke niet.

L: Waar is jouw steeltje dan naartoe?

K5: Die is weggelopen.

L: Weggelopen? Kan een steeltje weglopen?

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
 Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

K4: Nee.

L: Waar zou het steeltje dan zijn?

K2: Mijn steeltje ...

L: Ja, jij hebt nog een steeltje.

K1: Ik ook.

K3: Ik heb geen mes.

L: Jawel, jij hebt toch ook een mes. Oei, zijn we het mes kwijt?

K&: Oh, je kan een nieuwe uit mijn winkel pakken.

L: Heb jij al een winkel?

K1: Ik heb een bakker. Ik heb een bakker.

L: (Tegen K3) Hier, dan krijg je dit stukje. Wil jij eens proberen te raspen? Je houdt ... Zet het maar op de tafel.

K1: Lummen is mijn thuis en Lummen is de bakker.

L: Woon jij in Lummen?

K1: En Lummen is ook mijn bakker.

L: Daar is ook jouw bakker in de buurt. (Tegen K3) En nu moet je het goed vasthouden met één handje en dan ga je wrijven. Ga je wrijven.

4. Mochten de kleuters hun eigen taal (thuis taal: dialect, andere moedertaal) gebruiken?

De kleuters spraken geen andere moedertaal of dialect.

5. Kregen de kleuters voldoende ruimte om te spreken:

a. Bleef Katleen na de inbreng van de kleuter nog even stil, zodat de kleuter eventueel nog kon doorgaan?

De kleuters kregen spreekruimte in het begin van de waarneming.

K1: Ik voel het, hoor.

L: Wat voel je?

K2: Ik ruik de appel!

K1: Het is een rondje, een appel en die heeft twee gaatjes.

L: Voel je gaatjes? Louis voelt gaatjes. Voel jij dat ook?

K5: Appeltjes.

L: Niet kijken. Waarom denk je dat het appeltjes zijn?

K4: Omdat we die opeten.

L: Eten we die op?

K4: Nee, ik heb al een appeltje gegeten.

L: (zegt sssst tegen de andere kleuters) Ja, heb je vandaag al een appeltje gegeten?

K4: Die heb ik van mij thuis gebracht.

Naarmate de waarneming vorderde, vroeg en kreeg Louis (kleuter1) steeds meer aandacht en spreekruimte. Dit ging ten koste van de andere kleuters. Het viel op dat Katleen de naam Louis heel vaak (17 keer) noemde, terwijl ze geen enkele keer de naam van één van de andere kleuters noemde.

K2 moet enkele malen zijn vraag of opmerking herhalen voor hij aandacht krijgt van de Katleen.

L: Kijk, hier is een pitje. Ik heb jouw appeltje even aan de kant gelegd. Oh Louis ik denk dat jij geen pitjes ... Ah, jawel, hier is een pitje.

K2: Waar is mijn mes?

L: (tegen K1) Voel eens aan jouw pitje. Hoe voelt dat?

K2: waar is mijn mes?

K1: daar zit een worm in.

K2: Kijk, mijn is heel groot geworden.

L: Is jouw stukje groot geworden? Ja, omdat je het plat geduwd. Doe maar eens, heel hard duwen maar je moet het vasthouden. Wie kan er nog plat duwen?

(tegen K4) Zal ik voor jou ook een stukje...

K2: Kijk hoe een groot sap.

L ... van je appel afsnijden?

K2: Maar juffrouw, kijk hoe een groot sap.

L: (tegen K1) Probeer eens te duwen.

b. Probeerde Katleen zelf minder te praten en haar eigen beurten korter te maken?

Katleen was veel zelf aan het woord. Ze gaf de kleuters soms te weinig wachttijd.

L: Ja, heb je er nog een. (deelt stukjes keukenrol uit) Nu moet je eens heel hard duwen op dat blaadje papier. Heel hard, hè, neem eens een stukje en dan moet je duwen. Zo, de appel met het vruchtvlees omdraaien. Het vruchtvlees op het papier en dan heel hard duwen. Probeer het eens.

K5: Ja, ik kan ...

L: Wat zie je dan?

L: Zoveel sap in jouw papiertje. Ja, dat komt allemaal uit je appel? Wie krijgt het plat geduwd? Met je vingers, je mag het ook met je vingers doen.

K2: Maar ikke...

L:(tegen K5) En wat zie je dan?

L: Waar zou het steeltje dan zijn?

K2: Mijn steeltje ...

L: Ja, jij hebt nog een steeltje.

c. Maakte Katleen de kleuters (non-)verbaal duidelijk dat ze luisterde en dat ze hun inbreng boeiend vond?

- **Verbaal:** Katleen probeerde in te spelen op de taaluitingen van de kleuters.

K1: In appels zitten wormen, in appels zitten wormen.

L: Heb jij al een worm gezien dan?

K1: In deze appel niet.

L: Ah, in deze appel niet. Wat komen die wormen daar dan doen?

K1: Oh, die komen gewoon in onze mond de tandjes pakken.

K5: Ik heb het alleen gedaan!

L: Komen die in jouw mond?

K1: ja, die komen de tandjes afpakken.

L: Nee, dat doet een wormpje niet. Waarom komt een wormpje in een appel? Die komt in een appel omdat die een appel heel lekker vindt, net zoals jullie. Die eet graag appels.

K5: Maar ik heb Jules.

L: Heb jij Jules? En wat doet Jules?

K5: Woef.

L: Woef, Jules doet woef.

K5: van een hond.

L: Ah, van een hond.

K3: Zegt iets onverstaanbaars over een hond.

L: Heeft Jules zo'n hond?

- **Non-verbaal:** Katleen maakte oogcontact en toonde door haar mimiek dat ze de taaluitingen van de kleuters boeiend vond. Het viel op dat heel veel aandacht naar K1 (Louis) ging, waardoor de taaluitingen van de andere kleuters soms genegeerd werden.

L: (tegen K3) Zal ik jouw appel ook doorsnijden, dan kan jij de pitjes er ook uithalen.

K5: Ik valde bijna, ik zat niet op mijn stoel en ik valde bijna.

L: Kijk eens, waar zitten de pitjes? Goed zoeken met je prikkertje, goed zoeken.

K1: Ik heb een pitje opgegeten. Ingeslikt.

L: Dat mag. Vind je dat lekker?

K1: Ja.

L: Ja? Hoe proefde het?

K1: Goed.

K5: Hei, ik had sap eruit gezien!

L: Ja, (tegen K4): jij hebt ook geen pitjes, kijk, hele kleine pitjes, hele kleintjes.

Tips taalruimte

Beurtruimte:

- Schep beurtruimte

De leidster reserveert vaak de meeste spreektijd voor zichzelf. De rest van de tijd zijn vooral de assertieve en taalvaardige kleuters aan het woord. Beperk dus je eigen spreektijd.

Durf stiltes te laten vallen. Als stillere kleuters eenmaal aan het woord zijn, kan je best even wachttijd geven (5 seconden). Minder taalvaardige kleuters hebben tijd nodig om na te denken over wat ze willen zeggen.

- Stimuleer beurtinitiatief bij stille leerlingen

Stimuleer stillere kinderen om het woord te nemen, maar dwing ze *niet*. Als een kind zwijgt, wil dat nog niet zeggen dat het niet deelneemt aan het gesprek. Het kan luisterend heel actief zijn en het taalaanbod opnemen.

- Bewaak spreekbeurten

Als een (stil) kind eenmaal de beurt genomen heeft, moet het die taalruimte kunnen benutten. Probeer de spreekbeurt te bewaken door zelf weinig te onderbreken en door andere kleuters te beletten de spreker in de rede te vallen (beurtdiefjes).

Onderwerpsruimte:

- Stimuleer onderwerpsinitiatief

Begin met open en concrete startvragen en/of inspirerende materialen.

- Stimuleer kleuters hun onderwerpen uit te bouwen

Laat kleuters hun onderwerpen uitbouwen door zelf minimale responsen te geven, door opmerkingen als 'Vertel eens ...' en/of door op vraagtoon woorden van de spreker te herhalen (spiegelen).

- Stimuleer kleuters op elkaar in te gaan

Stimuleer kleuters om in te gaan op elkaars onderwerpen, bv. Wie wil wat aan X vragen? Wie is het met X eens?

Cirkel 2 Betekenisvolle activiteiten

6. Probeerde ze de activiteiten uit te kiezen op basis van de reacties van de kleuters?

Katleen kende de beginsituatie niet, maar een waarneming appel sluit wel aan bij de belevingswereld van 3-jarige kleuters en is actiegericht. De kleuters waren voortdurend handelend bezig.

7. Deed Katleen pogingen om de activiteiten aan te passen op basis van wat de kleuters aangaven?

Ze hield bij de volgorde van haar waarnemingen rekening met de belangstelling van de kleuters en paste zich aan.

K3: En er is een steeltje aan.

L: Waar?

K4: Of achter je rug.

L: Je kan die wel achter je rug ...

We gaan eens kijken, wat was dit? Wat zei jij?

K3: Een steeltje.

L: Heeft iedereen een steeltje?

Als ze merkte dat de betrokkenheid daalde, stapte ze over naar een volgend item of liet ze de kleuters een nieuwe handeling uitvoeren.

K1: Opeten!

L: Wacht, ik ga eerst nog iets anders doen. Ik ga jullie iets geven. Kennen jullie dit?

Kleuters: prikkertjes.

L: Ja, je mag een prikker nemen en dan mag je eens in je appel prikken.

8. Waren de kleuters betrokken tijdens de taak, intens ermee bezig? Waren ze enthousiast?

Katleen zorgde voor een motiverende introductie: een voelzak. De betrokkenheid wisselde van moment tot moment en van kleuter tot kleuter. Zo vertoonde K1 weinig persistentie, terwijl K2 intens en gefocust bezig bleef tijdens de hele waarneming.

Katleen bleef de kleuters aanmoedigen tijdens de hele activiteit. Het materiaal zorgde voor frustratie: de kleuters ergerden zich, omdat ze met vrij botte messen moesten schillen en snijden. Zo konden ze moeilijk succeservaringen opdoen.

L: Nee, zal de juf het dan voor jou doen? Nee, asjeblijft, je mag het eens proberen. En jij mag je appel zo doorsnijden.

(Tegen K3) Zal ik jouw appel doorsnijden? Nee, niet. Louis, wil jij jouw appel doorsnijden?

K5: Ik kan dat echt niet.

L: Dan zal ik jou helpen. Je mag zo snijden, Louis, duw maar heel hard. Heel hard duwen!

K1: Ik kan dat niet.

L: De juf zal komen helpen. Waarom kan je dat niet? Waarom is het zo moeilijk? Weten jullie dat waarom het zo moeilijk is?

Er waren slechts twee raspers voor vijf kleuters, waardoor enkele kleuters moesten wachten op elkaar en ongeduldig werden.

K2: Wanneer mag ik dat?

L: Jij mag dadelijk. Gaan we wisselen?

K3: knikt.

L: Ja, hou jij je stukje maar vast. Je mag je stukje vasthouden en dan zal ik wat je geraspt hebt ... Kijk, dat zal ik op je bordje leggen, dan mag je dat eens proeven. Hoe ziet dat eruit? Is dat nog zoals jouw appel?

K3: Nee, zacht.

L: Nat?

K3: Zacht.

L: Zacht?

K3: Ja

L: Ja, dat voelt zacht. Wil je dat ook eens proberen?

K2: Ik wil dat doen.

De kleuters mochten nadoen hoe een appel aan een tak hangt. Tijdens dit moment was er weinig betrokkenheid. Een muzische aanpak had de betrokkenheid kunnen verhogen.

9. Stelde Katleen zich als begeleider en minder als leider? (Heeft ze meegespeeld met de kleuters? Ging ze mee aan de tafel zitten?)

Katleen zat mee aan tafel en voerde samen met de kleuters de handelingen uit. Ze bleef tijdens de hele waarneming de leidster die veel materiële ondersteuning bood (helpen snijden, schillen, raspen ...). Ze was vrij taakgericht bezig.

10. Vloeide haar taalaanbod natuurlijk voort uit de activiteit? Was ze bv. niet te zeer gericht op woordenschat (door bijvoorbeeld te veel te (laten) benoemen)?

Haar taalaanbod was rijk, duidelijk en correct. Ze sprak in volledige, correcte zinnen en het taalaanbod vloeide natuurlijk voort uit de taak. Haar taalaanbod haakte ze vast aan de concrete ervaringen van de kleuters.

14

TIPS Betekenisvolle activiteit

- Ga op zoek naar taken die de kleuters toelaten op een boeiende, zinvolle, functionele manier de wereld te verkennen.
- Voorzie een prikkelende, uitdagende introductie en blijf de kleuters aanmoedigen tijdens de hele activiteit.
- Zorg voor open opdrachten die veel en gevarieerde handelingskansen bieden.
- Koppel aan de taak een natuurlijk, relevant, begrijpelijk en groot taalaanbod.
- Zorg voor motiverend materiaal.
- Zorg voor een motiverend doel, maak de taak functioneel (bv. leidster als underdog, kleuters zijn dan gemotiveerd om de taak uit te voeren).
- Zorg voor uitdaging: de activiteit zelf en het taalaanbod dat daarbij hoort, moet telkens net boven het niveau van de kleuters liggen.

Cirkel 3 Ondersteuning door interactie

11. Was het taalaanbod van Katleen natuurlijk, groot en relevant?

Het taalaanbod van Katleen was vrij groot en vloeyde op natuurlijke wijze voort uit de activiteit. Ze hing het taalaanbod op aan de handelingen van de kleuters. Bovendien was haar taalaanbod net boven het niveau van de kleuters. De nieuwe woorden herhaalde ze vaak doorheen de waarneming.

Bv. steeltje, vruchtvlies, pit, prikkers, doorsnijden, afsnijden, schil, raspen, wrijven, glijden, sappig, mals, zoet, appelmoes ...

Ze kon echter nog een ruimere woordenschat aanbieden (kroontje, klokhuis, rot ....) Katleen bood ook schooltaal aan in de zin van tijdsbegrippen, ruimtelijke begrippen, woorden om relaties aan te geven:

L: Ja, dat hebben wij daarnet al gedaan. Maar jij (=K1) zei daarnet dat je nog iets op je appel zag.

L: Ga jij die op je hoofd zetten? Maar dan kan jij niets zien, hé Louis. Je moet eens kijken aan de andere kant. Wat zie je daar? Zien jullie dat?

L: Ja, binnenin is het wit.

L: Is dat overal even glad, het pitje

L: Hebben wij dezelfde appel en is die ook hetzelfde als die van jullie?

L: Maar, je gaat dat op verschillende manieren doen.

L: Kan je hem laten rollen naar het vriendje dat tegenover je zit?

12. Was het taalaanbod correct?

Katleen articuleerde duidelijk, haar tempo was aangepast en haar uitspraak was vrij zuiver. De woordenschat en zinsbouw waren correct.

Opm: niet 'lekker' maar 'likken'; niet 'seffens' maar straks, dadelijk.

13. Was Katleen alert voor wat de kleuters deden en zeiden en pikte ze daar dan met het eigen taalaanbod op in?

Ja, maar dit gold vooral kleuter 1 (Louis).

14. Probeerde om het eigen taalaanbod begrijpelijker te maken voor de kleuters, door:

a. het taalaanbod in andere woorden (breder en uitvoeriger of eenvoudiger...) te herhalen? (parafraseren)

Katleen herhaalde of parafraseerde haar instructies:

L: Ja, je hebt al geprikt. Maar je moet eens prikken en dan moet je eens luisteren. Wat hoor je? Je moet prikken heel dicht bij je oor. Hou de appel eens bij je oor en dan moet je prikken.

L: Ruik jij sap? We gaan eens proberen, als we onze appel gaan doorsnijden, of we dan misschien meer gaan ruiken. En dan moeten jullie zelf eens proberen of je de appel kan doorsnijden. Zou dat lukken? Je krijgt van mij een bord en een mesje. Asjeblief, en dan mogen jullie eens proberen. Maar, je gaat dat op verschillende manieren doen. Jij gaat de appel, laat de appel maar staan en je gaat zo door de appel snijden. Probeer het maar eens.

L: ... en dan moet je duwen op het mes, als de appel op je bord ligt. Louis, leg de appel eens op je bord, leg hem maar neer. En dan moet je heel hard duwen. Zo (L helpt K1), en nu heel hard duwen met je andere handje. Wacht, je moet het mes omdraaien. Hoppa!

L: Ja, seffens krijg je je andere appel, maar we gaan nog iets doen. Jullie kunnen toch stempelen hè? Dat kunnen jullie hè. Willen jullie eens proberen om met je appel te stempelen op dit blaadje papier? Iedereen krijgt een blaadje papier, maar je moet met het vruchtvlies stempelen. Met het witte van de appel moet je heel hard duwen op je blaadje papier en dan moet je eens kijken wat er gebeurt. Hier is een blaadje papier.

K2: Hier is nog een pitje.

L: Ja, heb je er nog een. (deelt stukjes keukenrol uit) Nu moet je eens heel hard duwen op dat blaadje papier. Heel hard, hè, neem eens een stukje en dan moet je duwen. Zo, de appel met het vruchtvlies omdraaien. Het vruchtvlies op het papier en dan heel hard duwen. Probeer het eens.

L: Met je vingers kan je dat ook doen. Heb je een klein stukje? Duw het dan eens plat. Je moet er eerst een stukje uit snijden en dan een klein stukje plat duwen. Moet ik iemand helpen? (tegen k12) Kijk, kan je dit plat duwen? Helemaal plat duwen, probeer eens.

b. visuele ondersteuning te gebruiken? (gebaren, prenten, voorwerpen...)

De waarneming gebeurde al doende, de kleuters kregen veel handelingskansen met het materiaal: verschillende soorten appels, messen, raspen ... Ze mochten schillen, stempelen, proeven.

15. Probeerde ze 'nieuwe' taal te verbinden met vroegere ervaringen van de kleuters of reeds gekende taal (en die ervaringen/gekende taal eventueel op te roepen, verbaal of visueel) eventueel op te roepen, verbaal of visueel?

Katleen gebruikte mentale ankers: ze verbond nieuwe taal met reeds gekende taal.

L: Wat is dat? Wat zie je? Wat zie je hier? (kleuter bekijkt het kroontje van de appel)

K5: Hei, kijk ...

L: Ja, dat zijn precies haartjes.

L: Zien jullie dat, hier zitten hele kleine haartjes in die appel. Zien jullie dat, hier zitten hele kleine haartjes in.

De ervaringen van de kleuters met appels of appelmoes eten en schillen werden weinig of niet opgeroepen.

K2: Mijn mama doet dat zo. Hier ging Katleen niet op in.

Tips begrijpelijk taalaanbod

- Stem je spreektempo, woordkeus en zinslengte af op het taalontwikkelingsniveau van de kleuters.
- Benadruk belangrijke onderdelen in je informatie door:
  - spreekaccenten;
  - herhaling;
  - parafrase (herhalen met andere woorden);
  - isolering (*De kleuters die willen mogen nu hun appel ... raspen*);
  - topicalisatie (= vooropplaatsing: *'Het vruchtvlees, zie je dat, het vruchtvlees is wit.'*)
- Verbind nieuwe taal met een handeling, een beweging, een actie.

- Verbind nieuwe taal met een voorwerp of met een prent, foto, beeld ...
- Verbind nieuwe taal met woorden die de kleuter al kent of met een ervaring die de kleuter al opdeed, zo bied je de kleuter mentale ankers.
- Doe aan betekenisonderhandeling samen met het kind: denk samen hardop na over wat het woord zou kunnen betekenen.
- Richt je tot één of enkele kleuters = taal op maat.
- Zorg voor uitdagend taalaanbod (net boven het niveau).
- Zorg voor correct taalaanbod: de leerkracht is een belangrijk taalmodel voor de kleuter.

16. Stelde Katleen voldoende open vragen en denkstimulerende vragen?

Katleen gebruikte verschillende soorten vragen.

- Ze stelde vragen die weinig taal uitlokten (**ja/nee**vragen):

*Wil je eens voelen wat erin zit?
Denk je dat het een appel is?
Heb jij dezelfde appel? Kijk eens, hebben jullie dezelfde appel?
Heeft iedereen een steeltje?
Heb jij al een worm gezien dan?
Heb jij zo appels bij jou thuis?*

18

- Ze stelde vragen die veel taal uitlokten (**vraagwoord**vragen):

Sommige vraagwoordvragen waren makkelijk te beantwoorden:
*Welke kleur hebben die (appels)dan?
Welke kleur heeft dat vanbinnen? Welke kleur zie je?
Wat doe jij? Wat ben je aan het doen?
Met welk stukje hangt die aan de boom?*

Andere vragen veronderstelden een kennis van taal en een kennis van de wereld waarover deze 3-jarige kleuters nog niet beschikken. Omdat de kloof te groot was, bleven deze vragen onbeantwoord:

- *Wat voel je?*
- *Wat hoor je? (Als de appel rolt)*
- *Wat hoor je? (Als je in een appel prikt)*
- *Zit daar sap in? Hoe zie je dat?*
- *Waarom kan je dat (= appel doorsnijden) niet? Waarom is het zo moeilijk?
Weten jullie dat waarom het zo moeilijk is?*

TIPS vraagstelling

- Een **ja-nee**vraag lokt meestal minder uitgebreide antwoorden uit, maar kan wel helpen om een dialoog op te bouwen en gaande te houden.
- Een **vraagwoordvraag** (waarom, hoe, waar, wat, wie) vraagt naar welbepaalde informatie. Sommige zijn vrij open en laten heel uitgebreide en verschillende antwoorden toe, andere zijn meer gesloten en laten maar een beperkt aantal antwoorden toe.
- **Vragen naar eigen meningen, eigen ervaringen, eigen ideeën** van de kleuter wekken vaak meer betrokkenheid op dan vragen naar feiten die zich buiten de kleuter afspelen.
- **Redeneervragen** ('Hoe komt het dat...?' 'Wat zou er gebeuren als...') dagen de kleuter uit om verbanden te leggen tussen verschillende ervaringen.

17. Probeerde Katleen te achterhalen of de kleuters haar taalaanbod goed begrepen en of ze zelf de kleuters juist begreep? (betekenisonderhandeling)

L: Heeft Louis dezelfde als die van jou? Ja? Welke kleur hebben die dan? Kunnen jullie dat zeggen?

K2: Rood.

K4: Rood en geel.

K1: Rood en geel en oranje.

L: oranje? Heb jij oranje aan jouw appel?

K1: Ja, hier.

L: Is dat oranje?

K1: Nee.

L: Nee, welke kleur is dat?

K1: Geel

K1: Maar ik kan ook appelsienen maken.

L: Kan jij appelsienen maken?

K1: Ja, zo, en dan zo ... (onverstaanbaar)

L: Dan ga je appelsiensap maken. Dat kan je inderdaad ook. Maar kunnen jullie ook raspen?

L: Wil je eens voelen wat erin zit? Maar je mag niet piepen, je mag alleen voelen. Wil jij beginnen?

Wat voel je?

K2: Hard.

L: Is het hard? (kleuter knikt) Voel je nog iets?

K3: Sneeuw.

L: Is sneeuw hard? Als je er een bal van maakt...

K3: Nee, zacht.

L: Sneeuw is zacht.

18. Hielp ze de kleuters te verwoorden wat ze wilden zeggen?

K2: Kijk, blaadjes

L: Ja, dat zijn blaadjes. Dat zijn precies hele kleine blaadjes.

K2: Mijn steeltje ...

L: Ja, jij hebt nog een steeltje.

K2: Met dit.

L: Ja, met het steeltje hangt die aan de boom.

L: Ja, bij jou waar je gebeten hebt hè. (tegen K2) Maar waar komt bij jou het sap uit?

K2: Hier.

L: Ja, uit het gaatje hè. Zien de andere kindjes dat ook?

K5: Hei, kijk ...

L: Ja, dat zijn precies haartjes

TIPS Inspelen op taaluitingen van kleuters

Als kleuters spontaan iets zeggen of als ze antwoorden op een vraag, is het van groot belang om daar positief op te reageren. Reageren op een uiting van een kleuter kan op zeer verschillende manieren:

- Terugkaatsen

Reageer op een onvolledige uiting van de kleuter door de rijkere verwoording in je antwoord te integreren. Uit onderzoek blijkt dat terugkaatsingen bijzonder voedend zijn voor de taalverwerving van het kind. Heel vaak kan een leerkracht in haar reactie verwoorden wat de kleuter *wilde* maar nog niet *kon* verwoorden. De kleuter krijgt zo de rijke verwoording aangeboden van haar eigen talige intentie.

- Uitbreiden

Reageer op een uiting van de kleuter door een bijkomende vraag te stellen of door er zelf over uit te weiden. Uitbreidingen hebben het voordeel dat ze een nieuwe spreekkans bieden aan het kind en geven tegelijkertijd aan dat de luisteraar erg geïnteresseerd is in wat het kind te vertellen heeft.

Vragen ter bevestiging

Herhaal de uiting op een vraagtoon als je merkt dat de kleuter de uiting niet begrijpt of probeer op die manier de intentie van de kleuter te achterhalen.

- **Uitdagen**

Speel in op de uiting door op een speelse manier een onverwachte reactie te geven om op die manier de kleuter 'uit de tent te lokken' en hem uit te dagen om te verwoorden waarom die reactie gek of vreemd is.

- **Doorvragen**

Goede gesprekken met kleuters opzetten is vaak een kwestie van op een slimme manier door te vragen. Dat kan bijvoorbeeld door het antwoord van de kleuter op te volgen met vragen die naar meer details of nieuwe aspecten vragen.

Doorvragen is ook handig als de kleuter op de eerste vraag niet meteen een antwoord kan of wil geven. Je kan starten met een *open vraag*, maar als die voor de kleuter te moeilijk (of te open) is, kan je met *meer gesloten vragen* proberen om de kleuter te stimuleren, en te ondersteunen bij het geven van antwoorden.

19. Was de feedback van Katleen vooral gericht op de inhoud en minder op de vorm (taalfouten)?

21

Katleen toonde duidelijk dat ze gericht was op de inhoud van de taaluitingen van de kleuters en niet op de vorm. Ze liet non-verbaal blijken dat ze het spannend en leuk vond, door haar mimiek en lichaamstaal.

Ze gaf korte verbale reacties waaruit die interesse bleek en complimenteerde de kleuters.

K1: Heel hard, heel veel.

L: Ik zie het, amaaai. En kijk nu eens naar je papiertje.

K2: Kijk hoe mijne daar is.

L: Amaaai, jij kan goed schillen zeg! Heb je dat helemaal zelf gedaan?

L: Goed zo, jouw schil is al van je appel af, goed zo!

Ze gaf de kleuters feedback op hun uitingen door inhoudelijk te verbeteren:

L: Kan jij appelsienen maken?

K1: Ja, zo, en dan ... (onverstaanbaar)

L: Dan ga je appelsiensap maken. Dat kan je inderdaad ook. Maar kunnen jullie ook raspen?

K1: In appels zitten wormen, in appels zitten wormen.

L: Heb jij al een worm gezien dan?

K1: In deze appel niet.

L: Ah, in deze appel niet. Wat komen die wormen daar dan doen?

K1: Oh, die komen gewoon in onze mond de tandjes pakken.

K5: Ik heb het alleen gedaan!

L: Komen die in jouw mond?

K1: ja, die komen de tandjes afpakken.

L: Nee, dat doet een wormpje niet. Waarom komt een wormpje in een appel? Die komt in een appel omdat die een appel heel lekker vindt, net zoals jullie. Die eet graag appels.

20. Corrigeerde ze het taalgebruik van de kleuters rechtstreeks of onrechtstreeks via haar reacties?

De kleuters werden nooit rechtstreeks gecorrigeerd. Soms kaatste ze de kleuterformulering verbeterd terug:

K4: Ik wil ook eens.

L: Wil je ook eens kijken wat er tevoorschijn is gekomen?

K3: Ik heb het opgeëet

L: Dat mag, je mag dat opeten (Beter: heb jij dat allemaal opgegeten?)

K2: Maar kijk hoe een groot sap.

L: Zoveel sap in jouw papiertje

Sommige fouten liet ze passeren:

K5: Ik valde bijna, ik zat niet op mijn stoel en ik valde bijna.

K5: Hei, ik had sap eruit gezien!

21. Was de ondersteuning vooral gericht op het proces en niet op het product van de activiteit?

De activiteit en ook de ondersteuning waren niet productgericht, het ging om het proces.

22. Hielp Katleen de kleuters door middel van bijvragen om zelf het probleem op te lossen (en niet de pap in de mond gegeven ...)?

L: Ja, maar hoe hangt jouw appel aan de boom?

Hangt die zo aan de boom?

K1: Ja.

L: Ja?

K5: Nee, zo. (houdt appel met steeltje naar boven)

L: Met welk stukje hangt die aan de boom?

Ja, met dit, denk je? (toont kroontje)

K2: Met dit.

L: Ja, met het steeltje hangt die aan de boom.

23. Werkte Katleen in (kleine) groepen?

Katleen voerde de waarneming uit met vijf kleuters.

TIPS communicatieve feedback

Gericht op de inhoud en dus op communicatie

Maak in eerste instantie duidelijk dat je de inbreng van de kleuter erg op prijs stelt. Schenk de meeste aandacht aan wat de kleuters zeggen. Je wil de inhoud van hun boodschap te weten komen en concentreer je daarom niet op de vorm, het hoe. Druk die gerichtheid op de inhoud zo duidelijk mogelijk uit en laat non-verbaal blijken dat je het spannend, leuk of verbazingwekkend vindt. Ook zeer korte verbale reacties drukken die interesse uit: *'Oh? Nee toch!, Zo! Of Geweldig!'*

Onrechtstreekse feedback op de vorm

In tweede instantie mag je ook de vorm van de uiting aandacht geven, zeker als het gaat om het niet of verkeerd toepassen van een duidelijke taalregel of bij verkeerde of onnauwkeurige woordkeuze.

Je kan hierop inspelen via onrechtstreekse feedback: in je reactie kaats je de kleuterformulering 'verbeterd' terug. Hierbij is het wel belangrijk dat je de communicatie openhoudt.

TIPS feedback

Verbeteren:

- geef kleuters feedback op hun uitingen door inhoudelijk te verbeteren;
- geef kleuters feedback op hun uitingen door inhoudelijk terloops aan te vullen;
- verbeter taalvormen terloops (verbeterd terugkaatsen);
- vul taalvormen terloops aan.

Helpen verhelderen:

- neem alle uitingen van kleuters serieus, ook de onduidelijke;
- vraag verheldering als je de kleuter niet begrijpt;
- verifieer of je interpretatie van een onduidelijke of dubbelzinnige uiting klopt.

Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen

Hertalen:

- vestig de aandacht van alle kinderen op belangrijke uitingen van de spreker door die letterlijk te herhalen en/of te parafraseren;
- vestig de aandacht van alle kinderen op belangrijke uitingen van de spreker door die bondig samen te vatten.

Positief bevestigen:

- vergroot het taalplezier en versterk competentiegevoelens met minimale responsen (verbaal en non-verbaal);
- vergroot het taalplezier en versterk competentiegevoelens met non-verbale en verbale complimenten.

2. TAALKANSEN VOOR DE LEERKRACHT

Waarneming 'Het konijn'

Bij de waarneming 'De appel' kregen de kleuters de kans om al handelend ervaringen op te doen. Dit is uiteraard de beste en meest krachtige manier voor taalstimulering. In een volgende activiteit werd een konijn waargenomen en waren de kleuters (in dit geval de 'acterende') studenten veel minder actief bezig.

Het waarnemen van een dier is een voornamelijk passieve activiteit waarbij de leerkracht voortdurend (verbale) prikkels geeft en vragen stelt. De leerkracht is minder de ondersteuner van de activiteit, maar eerder de expert die in een soort onderwijsleergesprek de kleuters aanstuurt. Uiteraard geven de kleuters reacties waarop de leerkracht weer kan inpikken. Tijdens deze activiteit werd duidelijk dat Katleen haar talige interventies goed overdacht had, omdat ze minder kon inpikken op de reacties van de kleuters. Ze volgde een vrij strak scenario met een stapsgewijze opbouw.

2.1. Het levend hoekje

In de kleuterklas komt het geregeld voor dat de leerkracht gedurende een korte (1 of meer weken) of langere (het hele schooljaar) periode een dier in de klas brengt. Meestal gaat het hier om kleinere knuffeldieren zoals een cavia, een hamster, een vis, een vogel of ... een konijn. Gaandeweg leren de kinderen hoe het dier leeft, welk voedsel en welke behuizing nodig zijn. De kleuters krijgen de opdracht om voor het dier te zorgen; er is een verzorgingskalender die aangeeft wie het dier eten geeft of de kooi schoonmaakt. Voedsel en verzorging zijn voor kinderen de meest primaire noden die zij onmiddellijk herkennen. Het dier krijgt een naam en een specifieke plaats in de klas. Dit wordt het levend hoekje.

Uiteraard is het belangrijk dat de leerkracht onderzoekt of er een kind allergisch is voor een dier. Daarnaast dringt zij/hij aan op respect voor het dier: kleuters moeten weten dat het kladier niet gemanipuleerd mag/kan worden zoals speelgoed.

Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen

In de loop van de periode dat het dier in de klas aanwezig is, zal de leerkracht spontaan en occasioneel of meer gepland en systematisch de kleuters laten kennismaken met de eigenschappen/kenmerken van het dier.

De doelstellingen zijn:

- angst voor het dier overwinnen;
- de typische kenmerken en gedragingen van het dier verwoorden en waarnemen;
- de juiste voeding en de aangepaste leefruimte voor het dier aanbrenen;
- zelf voor het dier kunnen zorgen en er verantwoordelijkheid voor dragen;
- verantwoord en respectvol met het dier kunnen omgaan;
- van het dier leren houden.

In vele dierenverhalen worden aan dieren (menselijke) emoties toegedicht, zodat er weinig overeenstemming is tussen het dier in het verhaal en het dier in werkelijkheid. Binnen een thema rond dieren zijn deze fantasieverhalen over dieren niet geschikt. Voor de meer uitgebreide didactische aanpak zorgt de WO-docent in de lessen zelf. Wat volgt is de koppeling van de talige ondersteuning gedurende de verschillende fasen van dit proces. We beperken ons hier tot de talige ondersteuning in de activiteit '*Ontdekken en experimenteren*' (=geleide waarneming). Deze activiteit zal gespreid over meerdere momenten in een week aan bod komen.

2.2. Taalstimulering tijdens een geleide waarneming

Het intens waarnemen (handelingen, observaties, vastleggen van waarnemingen) vormt voor een kind de basis voor een aantal denkpatronen. Daarom is voor de ontwikkeling van kinderen van groot belang dat hun spontane behoefte om – met alle zintuigen en hun hele lijf – de omgeving te verkennen en ervaringen op te doen, niet wordt belemmerd. Kleuters moet je kunnen uitnodigen om in boeiende situaties gericht waar te nemen en stil te staan bij de concrete werkelijkheid. Dit proces stuurt de leerkracht aan tijdens een geleide waarneming.

Voor het onderzoek filmde we een activiteit waar Katleen demonstreerde hoe een leerkracht met de kleuters een konijn waarneemt. In dit geval waren de deelnemers aan de activiteit geen kleuters, maar studenten uit het eerste opleidingsjaar. Tijdens deze demo-activiteit volgde Katleen het stappenplan voor een waarneming. Dit stappenplan geeft de studenten een houvast om in eerste instantie zelf een onderwerp grondig te verkennen en later ook in de klas de kleuters hierin te begeleiden.

Bij elke stap hebben we als taaldocenten taaladviezen voor de leerkracht geformuleerd.

Stap 1 Een stukje wereld komt binnen in de klas: de leerkracht schept sfeer

In elke klas gebeuren er geplande en niet geplande dingen die de belangstelling van de kleuters trekken. In dit geval heeft de leerkracht een konijn meegebracht dat de aandacht trekt van de kinderen. Verstandelijk en emotioneel is de aandacht sterk op één gegeven gericht.

Taaladviezen voor de leerkracht

TOL: taalruimte geven en open vragen stellen

Start een kringgesprek met alle kleuters, want iedereen wil het konijn zien, aanraken en er iets over vertellen. In dit eerste gesprek gaat het voornamelijk over het uitwisselen van ervaringen en observaties. Zorg voor gunstige gespreksvoorwaarden: **een veilig klimaat en een betekenisvolle context.**

In een gesprek waarin een onderwerp wordt verkend, is het belangrijk om ruimte te scheppen voor de inbreng van de kleuters en open vragen te stellen.

Ruimte scheppen

Laat de kleuters meer aan bod komen door zelf de rol van gespreksverdeler op je te nemen. Stel niet **te veel** vragen, laat zien dat je luistert door bijvoorbeeld te knikken of te herhalen wat de kleuter heeft gezegd, door verbazing spelen (*'Hoe kan dat nou?'*) en door vragen en reacties van kleuters weer door te schuiven naar andere kleuters (bijvoorbeeld *'Tom zegt ..... Wie heeft dat ook wel eens gezien?'*) in plaats van zelf de beurt te nemen. Hiermee stimuleer je de sociale interactie tussen leerlingen en zorg je er voor dat alle kleuters spreekkansen krijgen (beurtdiefjes).

Open vragen stellen

Open vragen nodigen kleuters uit om te gaan vertellen. Bij het verkennen van het konijn zijn bijvoorbeeld waarom-vragen en hoe-vragen geschikte vragen. Een voorbeeld van een waarom-vraag is *'Waarom durf je het konijn niet vastpakken?'* Vragen naar de eigen ervaringen van de kleuters zijn ook geschikt in deze fase (bijvoorbeeld *'Wanneer heb je het konijn van je buurman eten gegeven? Wat lustte dat konijn?'*). Vergeet ook niet te vragen naar de gevoelens van kleuters (*'Wat vind je zo leuk aan het konijn?'* of *'Wat vind je er dan zo lief aan?'*)

Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
 Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen

Stap 2 Exploreren binnen afspraken: aanrommelen

Kleuters hebben een creatieve, onderzoekende en zelfstandige houding. Ze zijn sterk geïnteresseerd in wat de leerkracht heeft meegebracht en gaan hiermee onmiddellijk aan de slag. Ze doen dit niet op een systematische of gestructureerde manier en vragen zich ook niet af wat de essentie is van een magneet, een slak, een uurwerk, stof, draden, water, een batterij enzovoort. Kleuters hebben tijd, ruimte en materiaal nodig om stappen te zetten in het nog vaak niet doelgericht experimenteren.

Deze fase wordt in de WO-vakdidactiek 'de aanrommelfase' genoemd. De leerkracht doet gezellig mee zonder te richten of te sturen. Zo ontstaan kansen om het onderwerp vanuit verschillende invalshoeken te belichten.

Door deze aanpak krijgt het onderwerp een plaats in de belevingswereld van de kleuters en zal de leerkracht de focus nog niet richten op bepaalde doelen en naar de essentie van de activiteit gaan. Hij/zij schenkt aandacht aan het verwoorden van gevoelens en de eerste ontmoetingservaringen. De leerkracht zorgt zo voor een krachtige leeromgeving door zinvol en boeiend materiaal aan te bieden. Hierbij is de wijze van presentatie (kleine kring, materiaal) eveneens een aandachtspunt.

Taaladviezen voor de leerkracht

Woordenschatontwikkeling

Vele onderzoeken hebben uitgewezen dat kleuters nieuwe woorden leren in concrete contexten en al handelend. Je zal voor alle WO-activiteiten veel materiaal meebrengen en er op letten dat de kleuters met dit materiaal ook dingen kunnen doen. Een waarneming is geen kijkactiviteit. Je vraagstelling, je prikkels, de handelingen van de kinderen waardoor de zintuiglijke ervaringen en informatieve uitleg mogelijk worden, zijn essentieel voor woordenschatverwerving/-uitbreiding. Deze woorden zijn nodig om tot de latere verdieping van de inhoud te komen. Je blijft voortdurend de woorden rondom het onderwerp van de waarneming bewust zo vaak mogelijk gebruiken. Door de woorden veel te herhalen in verschillende contexten (de vacht van het konijn, de oren, het aanvoelen ...) onthouden de kleuters ze het beste. Zo zorg je voor een sterke ketting van herhaling door middel van betekenisvolle activiteiten.

In de loop van de dagen waarbij je het thema verder uitwerkt, bouwen de kleuters een netwerk van woorden op. Het visualiseren van de woorden en de verbanden ertussen in een of ander schema/web ondersteunt het verankeren van woorden in hun eigen netwerk. Je kan dit web op het bord of op grote flappen a.d.h.v. illustraties of symbolen visualiseren.

Door het – op deze wijze – leren van woorden rondom een thema werken de kleuters ook aan kennisopbouw over ‘het konijn’: een win-winsituatie. Kleuters ontwikkelen hun taal en werken aan kennisopbouw.

De belangrijkste functie van taal is op dat moment ‘conceptualiseren’. Bij de conceptualiserende of de cognitieve functie van taal gaat het erom dat je via de taal die je gebruikt, voortdurend verwijst naar betekenissen, concepten. Via taal ordenen we de werkelijkheid. Een woord heeft een voor- en een achterkant. De voorkant is de waargenomen vorm (gesproken of geschreven). De achterkant is het geheel aan betekenissen, concepten waarnaar een woord verwijst. Door met een webschema in de klas te werken maak je deze verbanden visueel duidelijk.

Stap 3 Experimenteerfase: vraag aan de natuur of het milieu zelf

Tijdens het aanrrommelen geven de kleuters reacties zoals:

“Ik voel...”, “Ik zou willen weten...”, “Mogen we...”, “Ik ga dit doen...”, “als.....dan” vragen. ‘En als ik nu eens dat doe, wat zou er dan gebeuren?’

Het niet doelgericht experimenteren wordt na een tijdje gerichter.

Kleuters willen al handelend de mogelijkheden en de eigenschappen van het milieuelement *zelf* ontdekken. M.a.w. de kleuter zoekt zelf het antwoord op vragen en problemen door contact te hebben met het milieuelement.

Vraag het aan de natuur zelf

Zintuiglijke ervaringen staan centraal. De juf of de meester geeft geen les, maar zorgt er wel voor dat er geschikt en ruim basismateriaal aanwezig is en vult dit aan met hulpmateriaal vanuit de noden van het kind. Zelf toont hij/zij een open, geïnteresseerde houding. Er worden duidelijke afspraken gemaakt. Interesses worden aangewakkerd. Suggesties, ideeën, denkpijpen en prikkels zijn welkom in deze fase. Het kleinste detail krijgt aandacht.

Bewust kiest de leerkracht voor nieuwe ervaringen, nieuwe vaardigheden en nieuwe kennis.

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
 Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

Taaladviezen voor de leerkracht

Interactie

Hoe voelt het konijntje? Lekker zacht

Kan je ook eens aaien van de staart naar het kopje? Voelt dat anders?

Grabbel eens met je haren in de vacht. Voelen die haren overal hetzelfde aan?

Wat voelt het zachtst?

Hoe voelen de oren? Alleen maar zacht? Waarom zou dat warm aanvoelen?

Voelt de buitenkant en de binnenkant van het oor hetzelfde aan?

Welk verschil voel of zie je nog?

Wat valt jullie nog op aan het konijn?

Welke poten zijn het grootst?

Hebben jullie thuis ook een konijn?

Wil je eens voelen aan de snorharen? Ken je iets wat ook zo voelt? Kat, borstel, wimpers.

Je zal als leerkracht voortdurend in interactie gaan met de kleuters. Dat doe je tijdens een WO-activiteit heel veel door vragen te stellen en dat is zeker het geval in deze fase waarbij je samen met de kleuters tot een verdieping van de waarneming komt. Niet voor niets heet deze fase dan ook: 'Vraag het aan de natuur!'

Kleuters leren veel taal in interactie met de leerkracht. Hoe meer taal je als leerkracht gebruikt, hoe groter het taalaanbod voor kleuters is! Anderzijds moet je erover waken dat je geen spervuur van vragen produceert, maar nog steeds de kleuters de ruimte laat om spontaan te reageren en niet alleen te antwoorden op je vragen.

Vaardigheden van de leerkrachten die de taalontwikkeling van de kleuters stimuleren zijn:

a. Taal ondersteunen met handelingen, gebaren en mimiek

Je ondersteunt je taal met handelingen, gebaren en mimiek, zodat de kleuters je beter begrijpen. Bij de uitleg kan je weer bewust de woorden rondom het thema gebruiken.

b. Ondersteunen van handelingen met taal

Door steeds hardop te benoemen wat je doet of wat je gaat doen kunnen de kleuters je beter volgen: je wordt heel voorspelbaar en kleuters weten wat van ze verwacht wordt. Dit zorgt voor meer betrokkenheid bij kleuters. Het mooie aan het ondersteunen van je handelingen met taal is dat kleuters meteen concreet voor zich zien wat je in taal uitdrukt. Lastigere woorden, moeilijkere zinsconstructies worden door het steeds benoemen van handelingen gemakkelijker begrepen. Wees specifiek, gebruik niet te veel 'dit', 'daar', 'zo'.

Om de taalontwikkeling te stimuleren kan je minder vragen stellen en meer je eigen handelen en dat van de kleuters ondersteunen met taal. Uiteindelijk is het doel dat kleuters ook zelf hun handelen kunnen ondersteunen met taal. Hierdoor krijgen ze steeds meer grip op de wereld om hen heen. Ook kunnen ze in sociale situaties (bijvoorbeeld het samenspelen met andere kleuters) zichzelf beter uitdrukken.

'Kijk eens, hoe de voetjes van de voorpoten staan. Dat is goed, Liese, zoals je deed.'
'Heb je gezien hoe het konijntje loopt? Je beweegt eerst je voorpootjes en dan je achterpootjes.'

Woordenschatuitbreiding

Je werkt aan woordenschatuitbreiding als je samen met de kleuters een stukje wereld verkent, ontdekkingen bespreekt en hen zo woorden bijleert. Woorden krijgen betekenis door ervaringen. Voor het leren van woorden, zijn ervaringen een krachtig middel: de kennis van de wereld wordt uitgebreid en daarbij komen nieuwe woorden aan bod.

Selecteer op voorhand een aantal woorden die je zeker wil aanbrengen en gebruik hiervoor volgende criteria:

- de meeste kleuters kennen het woord nog niet;
- het woord is functioneel, d.w.z. het komt vaker voor;
- het past in de context van de activiteit.

Daarna moeten de kleuters de woorden nog vaak gebruiken en oefenen, zodat ze ze goed onthouden. Dat kan via verwerkingsactiviteiten: kleuters presenteren aan elkaar wat ze hebben ontdekt of gedaan.

Stap 4 Ervaringen uitwisselen: vertel het aan de anderen

Als een kleuter iets ontdekt, wil hij dat aan anderen vertellen. Info kunnen delen en het gevoel van verbonden te zijn met je onderwerp en de medekleuters, dat is leuk om te doen en (meestal) leuk om te horen.

Dit presenteren kan op verschillende manieren:

- de kleuter vertelt ter plaatse zijn ervaringen aan een medekleuter;
- de kleuter komt aan de leidster zijn of haar ontdekking verwoorden en/of tonen;
- tijdens het onthaal of een ander klassikaal moment mag de kleuter zijn ontdekking voor de groep verwoorden en demonstreren;
- er wordt een kijk-en-doetafel opgebouwd die voor iedereen toegankelijk is (ontdekkingen van de kleuters, het resultaat van hun handelingen; zelfwerkzaamheidskaarten, materialen van thuis);
- achteraf is er een presentatiemoment voor de ouders als afsluiting;
- een andere klas komt op bezoek. De kleuters tonen en vertellen aan deze groep wat zij ontdekt en geleerd hebben.

Taaladviezen voor de leerkracht

De leerkracht stimuleert de cognitieve taalfuncties tijdens de waarneming

Tijdens de activiteit speel je een centrale rol en zal je in een leergesprek bepaalde kennisdoelen nastreven. Je stelt je vragen af op de doelen die je wil bereiken en daarbij kan je gericht de taalontwikkeling van de kleuters stimuleren. Met open vragen lok je de kleuters uit om meer te gaan vertellen.

Hiermee werk je aan de cognitieve taalfuncties: dit zijn beschrijvingen waarin kleuters hun denkstappen verwoorden zoals: chronologisch ordenen, concluderen, middel-doelrelatie of instrumentele relatie leggen, oplossen van een probleem, oorzaak-gevolgrelatie leggen.

De cognitieve taalfuncties geven de relatie aan tussen taal en denken.

Bij deze fase van uitwisseling van ervaringen gaat het vooral om het benoemen, beschrijven en vergelijken. Je lokt het gebruik van cognitieve taalfuncties uit door vragen zoals:

Waarom heeft het konijn lange snorharen? Waar moet die in de natuur in passen? In zijn hol. Ja, hoe ziet dat hol eruit? (onder de grond) Ja, maar hoe komt die dan aan dat hol onder de grond? Graven. En wat graaft die dan? Wat maakt die dan tot aan zijn hol? Een konijnenpijp. (Katleen legt dan uit dat hij met zijn snorharen voelt of zijn poepje in de gang past).

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

Als een kleuter dergelijke vragen beantwoordt, moet hij een ingewikkeld denkproces volgen. Daar hoort complexe taal bij zowel receptief, maar zeker ook productief als hij later wil vertellen waarom het konijn lange snorharen heeft.

De leerkracht helpt de kleuters bij het verwoorden van de conclusies

De kleuters moeten goed nadenken om hun gedachten in taal te verwoorden. Je kan hen daarbij helpen door op een goede manier feedback te geven. Door je voorbeeldaanbod zullen kleuters complexere zinnen begrijpen en op een gegeven moment kunnen ze die ook zelf gebruiken.

Bijvoorbeeld: het trekken van conclusies.

- Door het zelf voor te zeggen: *‘Het konijn heeft dus lange snorharen om te voelen of zijn poepje in de gang past (conclusie);*
- door te vragen: *‘Waarom heeft het konijn lange snorharen?’*

Je maakt hiermee ook duidelijk hoe een zin met een conclusie kan opgebouwd zijn: *dus ... om te ...*

Het expliciet gebruiken van dergelijke taalfuncties stimuleert niet alleen de taalontwikkeling van kleuters, maar zorgt er ook voor dat de inhoud die je als leerkracht wilt overbrengen, duidelijker wordt. Als leerkracht geef je voortdurend feedback op de reacties van de kleuters. Feedback kan zich richten op de juiste **vorm** van de taal, maar ook op de **inhoud** van wat er gezegd wordt.¹

Adequate feedback kan er als volgt uitzien:

a. Vragen om verduidelijking (helpen verhelderen)

Lln: Die bewegingen gebeuren gelijktijdig.

Lkr: Welke bewegingen?

Lln: De bewegingen van het neusje en de bewegingen van zijn buik gebeuren gelijktijdig.

b. De inbreng van het kind impliciet verbeteren (modeling)

Lkr: Welke poten zijn het grootste?

Lln: De achterpoten.

Lkr: Ja, de achterpoten zijn het grootste.

c. De inbreng van kleuters impliciet verbeteren (vorm) en uitbreiden (inhoud)

Lkr: Wat kan het konijn ruiken?.

Lln: Het eten.

Lkr: Inderdaad, hij kan het eten goed ruiken. Maar ook kan hij ruiken of er in de omgeving vijanden van hem zijn. Hij ruikt eigenlijk voortdurend om zich veilig te voelen.

¹ In een apart hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het stellen van vragen in een WO-waarneming
Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen

d. De inbreng van kleuters bevestigen

Lkr: Hoe voelen de snorharen van het konijn?

Lln: Hard.

Lkr: Ja inderdaad, die zijn stevig.

e. Verbeteren

Lkr: Wat voel je?

Lln: Ik voel precies het hartje.

Lkr: Wat je voelt is de ademhaling. Als jij inademt, dan zet ook je borstkast uit. Dat is de beweging die je voelt.

De leerkracht helpt de kleuters bij het mondeling presenteren

Een presentatie heeft vaak een min of meer vaste opbouw die de kleuters houvast kan geven bij het presenteren.

In een presentatie over de waarneming (die een kleine groep kleuters heeft meegemaakt) kunnen o.m. de volgende elementen zitten:

- Het konijn wordt in het midden van de kring gezet, zodat alle kleuters goed kunnen zien.
- De kleuters vertellen (in chronologische volgorde) over de verschillende stappen van de waarneming.
- Ze vertellen over de typische kenmerken en gedragingen van het dier; over de oren/poten, staart, vacht ..., de lichaamsfuncties (zien, ruiken, bewegingen), de vergelijking van de lichaamsdelen met het eigen lichaam, de zichtbare details (snorharen, neus), eventuele geluiden ...
- Ze bespreken ook hoe het konijn de volgende dagen verzorgd zal worden in het levend hoekje van de klas.

Je kan de kleuters op deze presentatie voorbereiden door gebruik te maken van hulpvragen:

- Wat laat je zien?
- Wat heb je gedaan?
- Wat is er gebeurd?

Ook kun je de rollen verdelen. De kleuter die al wat verder in zijn taalontwikkeling is, laat je de fase presenteren waarin de kenmerken van het konijn aan bod komen. Eventueel laat je deze inhoudelijk vrij uitgebreide fase vertellen door verschillende kleuters.

Als de kleuters al meer vertrouwd raken met presenteren aan elkaar kunnen ze hun presentatievaardigheden uitbreiden. Leren presenteren is niet alleen goed voor de taalontwikkeling van kleuters, maar kan kleuters ook meer zelfvertrouwen geven om te praten in een groep.

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

Stap 5 De kleuter wil meer ... de juf en de boeken weten ook iets

Tijdens het onderzoekend bezig zijn, kunnen vragen ontstaan waar het kind geen raad mee weet.

- Er ontstaat verwarring.....
- De kleuter wil meer.....
- Er ontbreekt iets essentieels....
- Er zijn nieuwe vragen en problemen...

Specialisten/kenners komen in de klas:

Voorbeelden:

- de bakker bakt brood in de klas samen met de kleuters;
- een verzamelaar van stenen toont zijn verzameling en vertelt hierover;
- een herborist of een kruidenkenners brengt kruiden naar de klas;
- .....

Het leerdomein wordt groter .....

Kleuters gaan vergelijken, relaties leggen, classificeren, inhoudelijk verdiepen. De wereld wordt groter.

De leerkracht als **deskundige** komt hier aan bod:

- De leerkracht geeft dus *'een les achteraf'* zoals Freinet dit noemde.
- De boekenhoek komt aan bod. De kleuters brengen info mee. Er wordt een kijkwand opgebouwd in de klas (prenten, tekeningen, foto's...).
- De leerkracht vult aan met weetverhalen en eigen demonstratiemomenten.

Taaladviezen voor de leerkracht

De leerkracht nodigt een expert uit in de klas

De komst van een expert in de klas is een meerwaarde. Hij kan de niet beantwoorde leervragen beantwoorden en daarom is het belangrijk dat hij inhoudelijk goed voorbereid is. Anderzijds moet de expert ook voorbereid zijn op het gebied van taal en interactie. Je kan in een gesprek vooraf vertellen hoe de waarneming verlopen is en wat de kleuters te weten zijn gekomen.

De expert moet ook zicht hebben op de kernwoorden die gebruikt werden tijdens de verschillende activiteiten over het konijn. Daarnaast kan je de onbeantwoorde leervragen vooraf met de expert bespreken. Vooral voor experts die minder ervaring hebben met de leeftijdsgroep is het goed om mogelijke antwoorden zowel inhoudelijk, maar ook wat betreft taalgebruik af te stemmen.

Ook met de kleuters is het goed om de komst van de expert voor te bereiden. Samen met hen kan je bedenken wat ze de expert kunnen vertellen over het konijn. Zo leert de expert meteen de kleuters beter kennen (ook wat betreft kennis- en taalniveau). Vervolgens kunnen de kleuters de overgebleven leervragen stellen.

Bibliografie

- Eerdeken, K. (2013). *Syllabus bij de lessen Wereldoriëntatie 1 BaKO*. Hasselt: KHLim-Bachelor Kleuteronderwijs
- Interactief onderzoeken. Project uitgevoerd door Expertisecentrum Nederlands in samenwerking met de Radboud Universiteit Nijmegen
<http://www.interactiefonderzoeken.nl>

3. CLASSIFICATIE VAN VRAGEN

Waarneming: het konijn

Tijdens WO-activiteiten worden kleuters aangezet tot exploreren via al hun zintuigen. In de lessen WO wordt zoveel mogelijk gewerkt vanuit een vraag. De vragen moeten vertrekken vanuit hoofd, hart en handen. Ze moeten aanzetten tot handelen en zinvolle informatie opleveren.

Taalstimulering veronderstelt dat kleuters veel kansen krijgen om taal te produceren. Tijdens waarnemingen en ontdekactiviteiten in kleine groep of individueel, kan de leidster via een juiste vraagstelling heel veel spreekruimte creëren voor haar kleuters.

De essentie van een waarneming of ontdekactiviteit ligt in het verbinden van de ervaringen van de kleuters en het praten over die ervaringen. Taal en ervaringen worden direct aan elkaar gekoppeld. Zo vallen vakdoelen en taaldoelen samen. Hier volgt een classificatie van vragen die belangrijk zijn binnen WO-activiteiten. Telkens worden ze geïllustreerd met voorbeelden uit de gefilmde waarnemingen door Katleen Eerdeken: waarneming appel met 3-jarige kleuters, waarneming konijn met studenten 1BaKO van de KHLim.

Een noodzakelijke voorwaarde bij het stellen van vragen is dat de leerkracht aandacht geeft, echt luistert, een empathische houding heeft en authentiek is. Kleuters moeten de tijd krijgen om na te denken over hun antwoord. Ook stillere kleuters moeten voldoende kans krijgen om te antwoorden. De leerkracht moet 'beurtdiefjes' durven afremmen.

Voor waarnemingen en ontdekactiviteiten is de volgende classificatie van vragen bruikbaar.

1. Kennisvragen – denkvragen – doevragen -affectieve vragen

1.1. Kennisvragen: voor het beantwoorden van deze vragen zijn enkel feiten en observaties nodig.

- *Welk diertje is dit?*

1.2. Denkvragen: stimuleren de kleuter tot het oplossen van een probleem. Vaak moeten kleuters logische relaties verwoorden als:

- Classificeren:

Welke poten zijn het grootst?

- Vergelijken:

Als je kijkt naar de lengte van de snorharen. Hoe lang zijn ze? Kan je dat vergelijken met een ander lichaamsdeel? = meerdere vragen ineens

Wat voelt het zachtst?

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

*Voelt de buitenkant en de binnenkant van het oor hetzelfde aan?
Welk verschil voel of zie je nog?*

Kan je bij jezelf aanwijzen waar jouw oren/ogen staan? En waar staan de oren van het konijn?

(Leidster toont foto van wild konijn) Ziet een konijn in het wild er hetzelfde uit als ons konijn in de klas?

- Tegenstellingen geven
(Leidster toont een foto van een babykonijn): wat is het verschil met ons konijn?
- Ruimtelijk en chronologisch ordenen
- Associëren
Wil je eens voelen aan de snorharen? Ken je iets wat ook zo voelt? Kat, borstel, wimpers
- Verbanden leggen als oorzaak en gevolg, middel en doel
*Waarom denk je dat de neus beweegt? (= dubbelzinnige vraag)
Waarom zou het konijn voortdurend aan het ruiken zijn?
Waarom zou het konijn vooraan vijf nagels hebben?
Waarom is het belangrijk dat konijnen in het wild langere oren hebben?
Hoe zou dat komen dat je daar die roze huid ziet?
Waarom zouden de oren warm aanvoelen?*
- Voorspellen en schatten van gebeurtenissen

*Zou hij het witloof gaan opeten?
Wat zou hij doen als ik hem in de zandbak zet?*

1.3. Doevragen: deze vragen nodigen de kleuters uit om iets te doen waardoor ze het antwoord op de vraag weten.

Kan je ook eens aaien van de staart naar het kopje? Voelt dat anders?

Grabbel eens met je haren in de vacht. Voelen die haren overal hetzelfde aan?

Kan je zo eens gaan zetten zoals het konijn? Staan de voorpootjes op de grond?

Kan je springen zoals ons konijn springt? Hoe springt het konijn?

Kan je bij jezelf aanwijzen waar jouw oren/ogen staan? En waar staan de oren van het konijn?

Kan iemand de neus van het konijn nadoen?

Wil je eens voelen aan de voorpoten, de achterpoten en ook eens de onderkant. En aan het uiteinde van de pootjes, wat zit daar?

1.4. Affectieve vragen: peilen naar waardeoordelen, attitudes, emoties. Ze leggen een link met de leef- en belevingswereld van het kind.

Wat vind je zo leuk aan het konijn?

Wat vind je er dan zo lief aan?

Hoe voelt het konijn zich? Hoe heeft ons konijn zich gevoeld?

Durf je ons konijn in de zandbak zetten?

2. Vragen over het hier-en-nu - buiten het hier-en-nu

Vragen buiten het hier-en-nu (daar-en-toen) zijn veel moeilijker en vragen veel meer van het voorstellings- en representatievermogen van de kleuter.

Tijdens waarnemingen en ontdekactiviteiten wordt er vooral gefocust op het hier-en-nu. Bij het activeren van de voorkennis en het ophalen van ervaringen wordt er gevraagd naar het daar-en-toen.

Lijkt mijn konijn op jullie konijn?

Nee? Hoe ziet jullie konijn er dan uit? Voelt jouw konijn anders aan?

3. Open en gesloten vragen

Gesloten vraag: vraag waarbij de antwoordmogelijkheden beperkt zijn. De leerkracht verwacht een bepaald antwoord en kent zelf het antwoord. De kleuter heeft weinig ruimte voor eigen inbreng. Vaak gaat het om ja-nee vragen of of-of vragen. Ook sommige vraagwoordvragen (waarom, hoe, waar, wat, wie) kunnen peilen naar welbepaalde informatie.

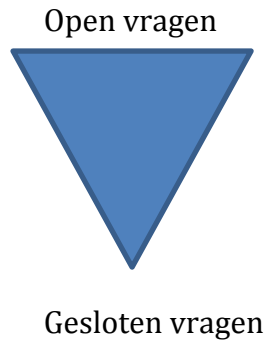
- *Welke poten zijn het grootst: de voor- of de achterpoten?*

Open vraag: vraag waarbij veel antwoorden mogelijk zijn. De leerkracht kan het antwoord niet op voorhand voorspellen. Sommige vraagwoordvragen zijn vrij open en laten heel uitgebreide en verschillende antwoorden toe. Vragen naar eigen meningen, eigen ervaringen, eigen ideeën van de kleuter zijn uiteraard altijd open vragen.

- *Hebben jullie thuis ook een konijn?*
- *Wat valt jullie nog op aan het konijn?*

NOOT:

Als een kleuter niet meteen een antwoord wil of kan geven kan de leerkracht **doorvragen**. Hij kan starten met een open vraag, maar als die voor de kleuter te moeilijk is, kan ze met meer gesloten vragen de kleuter stimuleren of ondersteunen bij het geven van antwoorden. Dit noemen we het trechtermodel.

Doorvragen gebeurt over het algemeen te weinig in de kleuterklas.

- *Waarom heeft het konijn lange snorharen? Waar moet die in de natuur in passen? In zijn hol. Ja, hoe ziet dat hol eruit? (onder de grond) Ja, maar hoe komt die dan aan dat hol onder de grond? Graven. En wat graaft die dan? Wat maakt die dan tot aan zijn hol? Een konijnenpijp. (Leidster legt dan uit dat hij met zijn snorharen voelt of zijn poepje in de gang past).*
- *Hoe voelen de oren? Alleen maar zacht?*
- *Wat valt je nog op aan het konijn? Wat vind je mooi aan het konijn? Vind je het een mooi konijn?*
- *Heeft het konijn zijn ogen al toegedaan? Hoe doen wij dat? Doe je ogen eens toe. Wat hebben wij daarvoor?*
- *Wat zie je nog aan ons konijn? Wat doet hij nu? Bijten, krabben? Waarom? Wat zou het nog kunnen zijn? Wassen.*

4. Hoeveel taal wil de leerkracht uitlokken met zijn vraag?

Wil de leerkracht veel of weinig taal uitlokken met zijn vraag? Een classificatie van weinig naar veel taal uitlokken:

- ja-nee vragen
- *Voelt de buitenkant en de binnenkant van het oor hetzelfde aan?*
- of-of vragen
- meerkeuzevragen
- vraagwoordvragen
- *Wat valt jullie nog op aan het konijn?*
- *Welk verschil voel of zie je nog?*

5. Eenvoudige – meervoudige vragen

Het is belangrijk dat de leerkracht vragen duidelijk en eenduidig formuleert en dat *hij* één vraag per keer stelt.

- *Waarom denk je dat de neus beweegt?* = dubbelzinnige vraag
- *Als je kijkt naar de lengte van de snorharen. Hoe lang zijn ze? Kan je dat vergelijken met een ander lichaamsdeel?* = meerdere vragen ineens

6. Welke kansen wil de leerkracht via zijn vraag aan de kleuter geven?

- Om te spreken over eigen beleving, eigen ervaringen, eigen leefwereld.
  - *Wat vind je zo leuk aan het konijn?*
  - *Wat vind je er dan zo lief aan?*
- Om op iets gefocust te raken.
- Om zijn voorkennis te activeren.
- Om een fenomeen te beschrijven.
  - *Kan je bij jezelf aanwijzen waar jouw oren/ogen staan?*
  - *En waar staan de oren van het konijn?*
- Om een fenomeen te interpreteren: *‘Waarom is het belangrijk dat konijnen in het wild langere oren hebben?’*
- Om een fenomeen te evalueren.
- Om te argumenteren.
- Om te voorspellen: *‘Zou het konijn de witloof opeten?’*
- Om te reflecteren.
- Om eigen doelen, plannen, voornemens ... te verwoorden.

Bronnen:

- Kienstra, M. (2003), *Woordenschatontwikkeling*, Expertisecentrum Nederlands
- Van den Branden, K. (2010), *Handboek taalbeleid basisonderwijs*, Leuven: Acco
- Verbruggen, J. (2013), *Interactie met kleuters – een poging tot categoriseren*

4. TIPS VOOR WO-ACTIVITEITEN IN DE KLEUTERKLAS

In de drie partnerscholen werden de WO-docenten bevraagd over hun visie op de talige ondersteuning tijdens WO-activiteiten. Op basis van deze interviews en de gesprekken die wij tijdens het coachingstraject met Katleen hadden, formuleerden we concrete tips voor studenten (en later leerkrachten) in de kleuterklas.

Kleuters hebben een natuurlijke drang en nieuwsgierigheid om de wereld dichtbij en veraf te verkennen en te leren begrijpen. Leerkrachten kleuteronderwijs organiseren activiteiten, richten hoeken in, ontwerpen materialen waardoor kleuters allerlei fenomenen van deze wereld waarnemen, ontdekken en onderzoeken. Kleuters gaan vanuit hun explorerende grondhouding actief op verkenning, experimenteren, ordenen en duiden. Traditioneel gebeuren deze activiteiten in de kleuterklas tijdens *Wereldoriëntatie*. Dit is ruimer dan de door de leerkracht *geleide waarneming*, die we gezien het handelend karakter beter kunnen benoemen als *Ontdekken en experimenteren*.

De kleuteronderwijzer schept een rijke leeromgeving, begeleidt, stimuleert en geeft ondersteuning tijdens het hele leerproces dat kleuters doormaken. De kleuters exploreren hun omgeving door intens gebruik te maken van al hun zintuigen, te focussen op hun waarnemingen, te reageren op en betekenis te geven aan zintuiglijke impulsen. Spontaan zullen ze communiceren over deze zintuiglijke ervaringen en de leerkracht helpt hen om de wereld die ze ontdekken in woorden te vatten, m.a.w. te conceptualiseren. WO-activiteiten zijn dan ook in hoge mate taalactiviteiten.

4.1. DE LEERKRACHT EN DE INTERACTIE MET DE KLEUTERS

TIP 1 Toon de studenten waar de taalkansen zitten in ALLE WO-activiteiten

Door de focus op WO-doelstellingen verliezen studenten wel eens de talige aspecten van een WO-activiteit uit het oog. Zoals we hierboven omschreven, is een goede WO-activiteit zonder taal niet mogelijk. Het is daarom belangrijk om studenten taalkansen te leren kennen.

Activiteit 1 De (spontane/geleide) waarneming

De kleuters pikken taal op door het taalaanbod van de leerkracht en krijgen de kans om zelf eigenschappen, functies en ervaringen te verwoorden.

Activiteit 2 De huishoudelijke activiteit

De kleuters krijgen de kans om al handelend het aangeboden materiaal (ingrediënten, hulpmateriaal, ...) waar te nemen, te benoemen en hun ervaringen tijdens het eetmoment/ het bereiden te verwoorden.

Activiteit 3 De ontdekhoek

De kleuters krijgen onderzoeksvragen voorgeschoteld en verwoorden al handelend de opgedane ervaringen. Eigenschappen en wetmatigheden worden verwoord. De kleuters krijgen de kans om te overleggen met elkaar.

Activiteit 4 De ontdekdozen

De kleuters verwoorden zelfstandig en in interactie met de elkaar de opdrachtkaarten van de ontdekdozen:

- 4-jarigen met hulp;
- 5-jarigen zonder hulp.

De kleuters krijgen de kans om hun ontdekkingen te verwoorden (en te noteren). De leerkracht helpt de kleuters de hulpmaterialen juist te benoemen.

Activiteit 5 De exploratietocht

De kleuters kunnen antwoorden op open vragen (rond hoofd, hart en handen) en krijgen de kans om hun ervaringen te verwoorden. Het stellen van vragen tijdens WO-activiteiten komt ruim aan bod in een apart hoofdstuk van de inspiratiegids.

Activiteit 6 Hoekenverrijking

De kleuters gebruiken taal die eerder door de leerkracht werd aangeboden, in spontane spelsituaties. Deze productie van taal is belangrijk voor de verankering in de hersenen.

Kleuters krijgen de opdracht om met houten blokken een huis te bouwen voor Beer Bea. Bea is immers zwanger en zal dus binnenkort een groter hok nodig hebben waar haar kleintje kan spelen, eten en slapen. Tijdens het bouwen komt heel wat taal en denken aan bod: 'Zijn de muren stevig genoeg? Hoe kunnen we een voederbak voor de baby maken? Waarom valt deze muur steeds om? Is het hok groot genoeg voor beide beren? Kunnen we een raam in het hok maken?' Op het einde van de dag vertelt juf Tami het verhaal van Beer Bea voor de hele klas. De kleuters krijgen herhaaldelijk de kans om te reageren. Wanneer de volgende dag enkele kleuters in de bouwhoek aan het spelen zijn, merkt juf Tami op dat de kleuters heel wat taal uit de 'Beer Bea-activiteit' gebruiken bij hun onderlinge gesprekjes.²

---

² Goethals, M. en Loman, F.: *Taal én techniek, een win-winsituatie voor alle kleuters!* In: Nieuwsbrief Taal en Onderwijs: december 2010

Activiteit 7 Werken rond zindelijkheid/ Het fysisch welzijn van de kleuter bevorderen

Een verzorgingsmoment is een van de dagelijkse rituelen en routines in de kleuterklas. Dergelijke momenten komen op vaste tijdstippen dagelijks terug en zijn geschikt om spontaan en ongedwongen aan taalstimulering te doen.³

Als leerkracht

- verwoord je de juiste begrippen en je benoemt de lichaamsdelen correct;
- verwoordt je je handelingen en, indien nodig, vertel je ook waarom je iets doet;
- stimuleer je de kleuters om hun zintuiglijke ervaringen te verwoorden;
- stimuleer je de kleuters om hun eigen verhaal te vertellen en gevoelens te verwoorden;
- laat je kleuters ervaringen aan elkaar vertellen.

Sommige kleuters wachten te lang om naar het toilet te gaan en daarom gebruikt de juf een plasbel. Geregeld laat ze deze rinkelen om de kleuters erop attent te maken dat ze hun spel moeten onderbreken om naar het toilet te gaan. Als ze met de hele klas naar de toiletjes gaat, zit de juf op een stoeltje om de 2.5-jarige kleuters te helpen; tussendoor babbelt ze met hen. Ze leert hen hoe ze zelf hun poep moeten afvegen en dringt er ook op aan dat ze na het toiletbezoek hun handen wassen. Ook dat doet ze geregeld samen met hen (in groep of individueel).

Activiteit 8 De weerkalender

De kleuters mogen hun waarneming verwoorden; kunnen terugblikken en vooruit kijken (vanaf de 2de kleuterklas).

Activiteit 9 Natuurkundige verschijnselen en techniek/ technisch aanbod

De kleuters benoemen de hulpmaterialen en de eigenschappen van materialen. Ze verwoorden waarom het technisch systeem belangrijk is voor de wereld/ ons/... Ze beschrijven relaties en verbanden.

Tijdens deze activiteiten zal de leerkracht vaak veel aandacht geven aan de kleuters die technisch onderlegd zijn en daardoor net de kleuters die taalondersteuning meer nodig hebben uit het oog verliezen. Een rijk en begrijpelijk taalaanbod zal bij techniekactiviteiten zeer belangrijk zijn door de nieuwe woorden te verbinden:

- met een handeling: *de knikker rolt naar beneden*
- met een voorwerp: *blokken kan je ook stapelen*
- met een voorwerp dat de kleuter al kent: *rond je boterhamendoos zit ook een elastiek*

³ Loman, J., Moons, C. & Versteden, P.: *Taal de hele dag! Taal stimuleren tijdens dagelijkse routines*. In: Nieuwsbrief Taal en Onderwijs: december 2012

⁴Goethals, M. en Loman, F.: *Taal én techniek, een win-winsituatie voor alle kleuters!* In: Nieuwsbrief Taal en Onderwijs: december 2010

- met eerdere ervaringen: *Wat gebruikte je om de steen stuk te slaan? Dat was een hamer.'*

en door aan betekenisonderhandeling te doen: *'Een meetlat. Wat zou dat kunnen zijn?'*⁴

Tip 2 Wijs de studenten op het belang van een rijk en correct taalgebruik

Als studenten zeggen: 'De schil voelt zacht aan', vraagt de docent: 'Is dat zacht?' De studenten zoeken het juiste woord: 'Nee, glad.' Ze staat erop dat ze alles juist benoemen, in haar les en in de kleuterklas.

Tijdens elke WO-activiteit komt er nieuwe woordenschat aan bod (bv. waarneming, exploratietoets, kookactiviteit). De studenten doen inspanningen om hun taalaanbod in de kleuterklas te verrijken. Dat betekent niet alleen dat ze hun woordenschat uitbreiden (woordenschat breed), maar ook en vooral dat ze een meer gedifferentieerde woordenschat hanteren (woordenschat diep). Ze beperken zich niet tot passe-partoutwerkwoorden zoals *maken, gaan, doen ...*

TIP 3 Leer de studenten hun taal toegankelijk te maken

Het vak WO is erg contextgebonden en de meeste onderwerpen worden visueel gemaakt en ervaren via de zintuiglijke beleving. Contextualiseren, visualiseren, inschakelen van verschillende zintuigen en handelen, zijn ideale hefboomen om het soms complexe taalaanbod toegankelijk te maken.

- Wijs studenten erop dat ze bij de jonge kleuters zoveel mogelijk via handelingen verduidelijken en deze handelingen verwoorden.

Nadenken over de verschillende manieren waarop je een fles met zand kunt vullen, leidt tot inzicht over het gebruik van een trechter. Deze trechter kan ook ingezet worden wanneer de kleuter een fles met water wil vullen aan de watertafel. Praten over de snelste fiets op de speelplaats leidt tot nadenken over de snelheid van de fiets die kleuters thuis hebben. Een knikkerbaan maken en discussiëren over de stevigheid ervan, leidt tot inzicht in de oorzaak van het omvallen van een blokkentoren. Als nieuwe taal ook herhaald wordt op verschillende tijdstippen en op verschillende plaatsen, vergroot het inzicht en zal de transfer naar nieuwe situaties gemakkelijker verlopen.⁵

- Verder kunnen ze vergelijkingen met gelijkaardige contexten en mentale ankers (zoals een prent uit een prentenboek, een eerdere ervaring...) gebruiken. Ook zintuiglijke ervaringen helpen om moeilijke taal begrijpelijk te maken.

---

⁵ Goethals, M. en Loman, F.: *Taal én techniek, een win-winsituatie voor alle kleuters!* In: Nieuwsbrief Taal en Onderwijs: december 2010

Kleuters verkennen de wereld met hun hele lichaam. Hoe meer zintuigen aangesproken worden, hoe groter de kans dat nieuwe begrippen duidelijker en toegankelijk worden en dat nieuwe taal wordt verworven. Een kleuter kan kijken naar ijzervijzel dat door een magneet aangetrokken wordt, luisteren naar het geluid van verschillende ijzeren voorwerpen die van een magneet weggetrokken worden, de kracht voelen van magneten die elkaar afstoten of aantrekken, ... om uiteindelijk te begrijpen en te verwoorden hoe hij tekeningen op het magneetbord kan bevestigen.⁶

- Laat de studenten opdrachtkaarten ontwikkelen met een duidelijke lay-out en met verschillende moeilijkheidsgraad. Hiervoor hanteren ze bij de oudere kleuters symbolen en getalbeelden. Bij jongere kleuters worden pictogrammen of foto's gebruikt die handelingen visueel verduidelijken.

TIP 4 Laat de studenten nadenken over hoe ze vaktermen vertalen of uitleggen

In de syllabi WO voor zelfstudie, wordt veel vaktaal aangeboden op het niveau van studenten. In de lessen WO gebruikt de docent de vaktaal en de wetenschappelijke termen die studenten moeten verwerven. De studenten leren wel hoe zij de vakspecifieke termen kunnen vertalen naar de kleuterklas.

- *'Voelsprietten' om te verwijzen naar de 'tasters' van spinnen*
- *'Welke boom is de mama-boom van dit blaadje?'*

46

De studenten kunnen op zoek gaan naar een kindvriendelijke omschrijving in een kinderwoordenboek. Ze moeten wel opletten dat ze niet gaan *verkleuteren*. Gaandeweg introduceren ze de correcte woorden.

TIP 5 Laat kleuters zelf brainstormen over een activiteit

De WO-docent leert studenten hoe ze tijdens een stage een brainstorm met de kleuters kunnen uitwerken.

- *De kleuters praten meer gestructureerd vanuit het 'hoofd' (weten) - 'hart' (emoties) - 'handen' (doen). Studenten leren deze techniek om de beginsituatie van de kleuters af te tasten zowel wat betreft voorkennis over het onderwerp als over de bijhorende woordenschat*
- *De student noteert samen met de kleuters op een flap wat de kleuters willen ontdekken/weten en maakt dit leesbaar voor de kleuters door pictogrammen en tekeningetjes te gebruiken.*

⁶ Goethals, M. en Loman, F.: *Taal én techniek, een win-winsituatie voor alle kleuters!* In: Nieuwsbrief Taal en Onderwijs: december 2010

Een klasdier: het konijn

De leerkracht vraagt wat de kinderen te weten willen komen over het konijn. Hij/zij gaat met de kinderen brainstormen aan de hand van een 'projectmanneltje', een tekening van een mannetje waarrond de ideeën worden geschreven.

- *bij het hoofd worden de dingen geschreven die de kleuters willen weten;*
- *bij de handen de dingen die ze willen maken;*
- *bij de voeten de dingen waar ze naartoe willen gaan (uitstappen maken).*

De leerkracht kan de 'de leervragen' van de kinderen verzamelen en start hiermee bij de introductie van het thema. Terwijl het thema verder uitgewerkt wordt, kan de leerkracht geregeld teruggrijpen naar de leervragen, maar ongetwijfeld zijn gaandeweg nieuwe vragen bijgekomen en/of vragen opgelost. Hij/zij kan op het bord of op grote flappen al deze vragen in kolommen plaatsen en een onderscheid maken tussen:

- *Wat weten we al/wat hebben we al?*
- *Wat willen we graag weten?*
- *Wat willen we doen?*

Die drie kolommen worden samen ingevuld. Naarmate het project vordert, worden die kolommen uitgebreid of wordt erin geschrapt.

TIP 6 Laat de kleuters reflecteren na een activiteit. Stimuleer verschillende manieren om te reflecteren of verslag te doen

In de lessen wereldoriëntatie bespreekt de docent verschillende vormen van verslaggeving en reflectie en dit door middel van een terugblikgesprek.

Kleuters vertellen aan elkaar wat ze ontdekt hebben (= hun aha-effecten, wauw-effect= het ontdekken zelf), wat en hoe ze gekookt hebben, hoe ze het klasdier verzorgd hebben, hoe de zaaiactiviteit verlopen is ...

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
 Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

Het terugblikgesprek kan gevoerd worden vanuit

- **de flap met leervragen (zie tip 5):** zijn de vragen van de kleuters beantwoord? Wat zijn de kleuters te weten gekomen?
- **een stappenplan**
Tijdens een huishoudelijke activiteit is het om praktische redenen moeilijk om met een stappenplan te werken bij de jongste kleuters. De student gebruikt daarom geen stappenplan tijdens de huishoudelijke activiteit zelf, maar nadien. De student laat de kleuters aan de hand van een stappenplan aan de anderen vertellen wat ze gedaan hebben tijdens de activiteit. Dat lijkt moeilijk voor de jongste kleuters, maar aan de hand van het stappenplan achteraf, lukt dit wel. Ook voor de oudere kleuters biedt het stappenplan structuur tijdens een terugblikgesprek.
- **een digiboek of fotoreportage**
Bij een exploratie hoort ook een verwerkingsfase waarbij de kleuters terugblikken door middel van een verslagboek of een website /PowerPoint met foto's. TIP: de kleuters kunnen ook zelf foto's of een digiboek maken en hierbij zelfs commentaar inspreken.
- **een klasencyclopedie:** dit kan een door de kleuters zelf gemaakt infoboek zijn.
- **een dramatisatie**, bv. de professor (= leraar-in-rol) interviewt de kleuters die gewerkt hebben met de ontdekdoos ...
- **ontdekdoos:** voorzie korte klassikale uitwisselmomenten waar de kleuters hun ontdekkingen kunnen verwoorden eventueel m.b.v. een professorkaart waarop de kleuter het resultaat van zijn proef of ontdekgerichte handeling(en) weergeeft.

TIP 7 Leer de studenten hoe ze de materialen die in een WO-activiteit aan bod komen, correct kunnen benoemen

De studenten gebruiken de juiste benamingen van de materialen, ingrediënten, handelingen ... Al handelend zullen de kleuters veel gemakkelijker en sneller tot woordbegrip komen. De leerkracht kan het voorwerp laten zien of de handeling voordoen. De kleuters zullen met de voorwerpen aan de slag gaan in een rijke context met betekenisvolle handelingen. De correcte benaming van de materialen wordt opgenomen (of aangeduid) in de lesvoorbereiding.

- *Bij een huishoudelijke activiteit stellen de studenten alle ingrediënten en hulpmiddelen voor aan de kleuters. Ze demonstreren de werking van het keukengerei en benoemen de handelingen.*
- *De basis-, hulp-, onderzoeksgerichte en technische materialen uit de ontdekdoos worden correct benoemd door de studenten.*
- *Tijdens de waarneming 'Zinken en drijven' experimenteren de kleuters met de verschillende materialen.*

Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen

TIP 8 Leer de studenten spreekruimte creëren tijdens een WO-activiteit: ze stellen prikkelende vragen en (laten) verwoorden wat er gebeurt.

Tijdens een waarneming zorgen de studenten voor veel verwoordingskansen: terwijl de kleuters actief bezig zijn, brengen ze spontaan en ongedwongen woordenschat aan. Dit gebeurt niet schools; ze reageren op taaluitingen die kleuters zelf al handelend aanbrenge

Ook de formulering van de vragen wordt aangeleerd: de studenten vermijden *ja-nee*vragen, omdat deze geen handelingen uitlokken. Ook met *waarom-vragen* zullen ze omzichtig moeten omspringen; deze vragen lokken immers geen handelingen uit, maar zijn wel denkstimulerend en kunnen een beschrijving zijn van handelingen. Goede vragen lokken handelingen en zintuiglijke beleving uit, bv. *'Hoe voelt het blad aan?'* is een goede vraag om de zintuiglijke ervaring te verwoorden. Kleuters ontdekken al handelend en komen met de gepaste vraagstelling tot verwoording.

De studenten bieden enerzijds spreekkansen aan stillere kleuters en bewaken de beurtruimte van alle kleuters. Anderzijds beperken ze de eigen spreekruimte, accepteren ze stiltes en pauzes, zodat de kleuters meer spreekkansen krijgen.

– **De waarneming van een dier**

De WO-docent gebruikt een sjabloon met allerlei mogelijke vragen die de studenten kunnen stellen. Er is ook een vragenlijst beschikbaar die studenten kunnen gebruiken bij de waarneming van bloemen.

– **De ontdektafel**

Oudere kleuters zullen spontaan zelf veel verwoorden, jongere kleuters zullen dat veel minder doen. Voor beide groepen zullen studenten op een andere manier in interactie gaan met de kleuters. Bij jonge kleuters zal de leerkracht veel individuele gesprekjes voeren in een een-op-een-relatie. De leerkracht richt zich dan op wat dat ene kind vertelt in die bepaalde context. In dergelijke gesprekken is individuele aanpassing aan het begripsniveau noodzakelijk. Oudere kleuters zijn het meer gewoon om als groep aangesproken te worden en hebben geleerd in interactie te gaan met de leerkracht, maar ook met elkaar.

– **De ontdekhoek**

De studenten gebruiken verschillende soorten vragen: waarderingsvragen, voorspellingsvragen ... afhankelijk van het thema van de stage.

– **De ontdekdoos (experimenteerdoos)**

Bij oudere kleuters wordt planmatig en probleemstellend gewerkt: bv. ontdekdoos, experimenteerdoos over wetenschap en techniek (Bv. magneten). Studenten zullen onderzoeksvragen formuleren waardoor kleuters aangezet worden tot experimenteren.

– **De exploratietocht**

Tijdens deze activiteit staan hoofd, hart en handen centraal. De studenten stellen veel open vragen en de kleuters krijgen de kans om hun gevoelens te verwoorden.

De studenten zullen naast de verwoording van de handelingen van de kleuters ook aandacht moeten hebben voor de verwoording van de eigen handelingen. Dat leren ze in de opleiding tijdens *de microteaching* (bv. activiteit: kruiden ontdekken).

4.2. DE LEERKRACHT EN HET WOORDENSCHATONDERWIJS

TIP 9 Laat de studenten nadenken over het woordenschataanbod tijdens de stagevoorbereiding

De studenten brainstormen voor een themastage (d.m.v. de WO-brillen) en hebben extra aandacht voor de woordenschat die ze willen gebruiken. De gestructureerde brainstorm kan verlopen volgens de bestaansdimensies: *mens en techniek, mens en samenleving, mens en medemens ...* Door bronnen te raadplegen zullen ze hun activiteit en hun woordenschat verrijken. De docent stimuleert de studenten om de juiste werkwoorden te gebruiken die bij een onderwerp horen: bij huishoudelijke activiteit ‘een cake bakken’: roeren, mengen ...

Bij de waarnemingen en de ontdektafels is het niet altijd gemakkelijk om de juiste woorden te vinden om iets te beschrijven zoals woorden voor de beschrijving van geuren.

De studenten bereiden zich op de waarneming voor door voor zichzelf een inhoudsanalyse te maken waarbij ze de bv. voorwerpen breed verkennen. Vanzelf zit er in die inhoudsanalyse ook woordenschat. Studenten verkennen niet welke woorden interessant zijn om aan te leren, maar wel welke voorwerpen en handelingen een hefboom kunnen zijn om aan de woordenschatontwikkeling te werken. Het gaat hierbij om het aantal woorden (woordenschat breed), maar ook en vooral om de achterliggende concepten en de betekenisrelaties (woordenschatkennis diep).

Als de studenten opzoekwerk doen, onderzoeken ze de woordenschat:

- op niveau van kleuters;
- in de zone van naaste ontwikkeling.

Dit doen ze op basis van de geobserveerde beginsituatie van de kleuters en ze houden rekening met:

- de leeftijd van de kleuters;
- de thuistaal;
- de sociaal economische status van de ouders;
- de scholingsgraad van de ouders (m.n. de moeder);
- de etnisch-culturele afkomst;

**Guido Cajot, Katleen Eerdeken, Marleen Mesotten, Katholieke Hogeschool Limburg
Met medewerking van Helena Taelman en Jaantje Verbruggen**

- de talenten en de beperkingen van elke kleuter individueel;
- de schoolcontext;
- ...

De leerkracht zal er enerzijds voor zorgen dat ook de kleuters met een sterke/grote woordenschatkennis voldoende uitgedaagd worden en anderzijds er rekening mee houden dat de woordenschatkloof tussen kinderen uit taalarme en kinderen uit taalrijke milieus niet te groot wordt.

Naast observaties zullen studenten vooral op basis van gesprekken met de mentor en de gegevens van het kindvolgsysteem nadenken over het woordenschataanbod. Al deze gegevens zullen consequenties hebben voor de taalruimte, het taalaanbod en de taalfeedback.

Woordenschatlijsten gebruiken kan ook, maar zijn meer geschikt als controlemiddel. Ze geven een beeld van het proces van woordenschatontwikkeling doorheen de verschillende leeftijden en van het conceptuele/cognitieve taalvermogen van de kleuters. De studenten zoeken de juiste woorden op in beeldwoordenboeken en woordenschatlijsten.

Er zijn slechts weinig tot geen recente woordenschatlijsten voor kleuters. Er zijn wel taalmethodes die interessante lijsten gebruiken.

De nieuwe Dag Jules werkt met een interessant indeling: (dagdagelijks) taalaanbod, schooltaal, extra taalaanbod (voor sterke kleuters). De pre-teaching-activiteit waarin de leerkracht bepaalde kleuters voorbereidt op het verhaal, werkt heel goed. Zeker anderstalige kleuters kunnen door de korte voorbereiding, waarin ze kennismaken met de woordenschat, het verhaal veel beter volgen.

Voorbeelden

- De kriebeldiertjes

De studenten zijn zich bewust van de moeilijkheidsgraad van biologische termen en bedenken manieren om de voor de kleuters interessante begrippen 'te vertalen' voor de WO-activiteit.

- De ontdektafel

Op basis van webschema's en andere manieren van verkenningsstrategieën van thema's selecteren de studenten de begrippen die ze aan bod willen laten komen in de activiteit.

TIP 10 Leer de studenten hoe ze woordenschat moeten aanbrengen tijdens WO-activiteiten.

Al handelend nemen kleuters nieuwe woordenschat op en daarom hebben studenten vooral aandacht voor de 'incidentele' verwerving van woordenschat. Ze hanteren zelf een rijke en gevarieerde woordenschat die de kleuters receptief kunnen oppikken of productief gebruiken. Belangrijk hierbij is betekenisonderhandeling. De studenten helpen de kleuter(s) om nieuwe taal te integreren, wanneer zij met de kleuter(s) over de betekenis van het taalaanbod 'onderhandelen': via een aantal heen-en-weer-bewegingen bakenen de verschillende gesprekspartners samen de betekenis af. Daarbij checken de studenten of zijzelf goed begrepen heeft wat de kleuter zegt, en omgekeerd: de studenten controleren steeds of de kleuter goed begrepen heeft wat zij zeggen.

- *De kleuters verwerven woordenschat tussen geleide activiteiten, maar ook in bv. de ontdekhoek. De studenten onderzoeken hoe ze er voor kunnen zorgen dat de kleuters in het hoekenwerk tot woordenschatverwerving kunnen komen. Zij zullen ervaren hoe belangrijk het is om met concreet materiaal aan de slag te gaan en aanvullend/ondersteunend visueel materiaal zoals foto's en tekeningen te gebruiken om details waar te nemen.*

TIP 11 Laat de studenten in hun stage een sterke ketting van herhaling creëren om op die manier de woordenschatverwerving te versterken (en ook aan kennisuitbreiding te doen).

De studenten leren dat de waarneming geen losstaande activiteit is, maar dat ze een ketting van activiteiten plannen en uitvoeren. De waarneming begint wanneer de waar te nemen voorwerpen even aan bod komen in de spontane waarneming (zoals in de kring), vervolgens in een hoek (verkleedhoek/ontdekhoek/...), daarna weer in een geleide waarneming en later nog in andere activiteiten. Op deze manier worden woorden echt verankerd.

Voorbeelden

– **Het informatiecentrum**

Studenten leggen informatieve boeken op de leestafel of in de boekenhoek en bieden de kleuters de kans om deze op verschillende momenten (en als vrije keuze) in te kijken.

– **Verhalen**

In de verhalen die studenten vertellen zitten heel wat kansen om aspecten van WO verder uit te diepen. Een verhaal over een tijger kan aanleiding zijn om op te zoeken waar tijgers leven, wie de natuurlijke vijanden zijn, welke soorten er zijn ...

4.3. DE LEERKRACHT BEREIDT ZICH VOOR

TIP 12 Maak duidelijk dat de verschillen tussen de kleuters in de WO-activiteiten een verrijking zijn.

Voor WO-activiteiten is het niet nodig dat de studenten bewust heterogene groepen samenstellen. Betrokkenheid kan niet afgedwongen worden en de kleuters moeten de kans krijgen om te kiezen op basis van eigen interesses. De studenten letten er wel op dat niet altijd dezelfde kleuters aan bod komen. De verschillen (cognitief, sociaal) tussen kleuters maken de activiteit rijker.

Voorbeelden

– **De exploratietocht**

Het verschil in taalvaardigheid bij kleuters zorgt er voor dat taalvaardige kleuters verslag doen over een exploratietocht. Kleuters kunnen bijvoorbeeld eerst in duo's (een taalsterkere en een taalzwakkere kleuter) oefenen wat ze willen vertellen vooraleer ze dit in de grote groep doen.

– **Activiteit techniek**

Bij het oplossen van technische problemen zullen technisch vaardige kleuters met oplossingen komen: de lamp is stuk, de computer start niet, het bootje zinkt ...

TIP 13 Laat nadenken over de manier waarop anderstalige nieuwkomers betrokken kunnen worden bij een activiteit

Anderstalige nieuwkomers hebben het nog moeilijk om jouw taalaanbod te begrijpen wanneer je je taalaanbod niet op hen afstemt. Zij beschikken immers niet over de woordenschatkennis om materialen of handelingen te benoemen. Toch kunnen studenten heel wat ondernemen om het gebrek aan woordenschat te compenseren.

- Pre-teaching: laat de anderstalige nieuwkomer samen met enkele taalvaardigere kleuters al kennis maken met de materialen uit de WO-activiteit. De anderstalige nieuwkomer zal daar al veel taal (passief) oppikken en meer betrokken zijn bij de eigenlijke activiteit.
- Veelvuldig gebruik van visualisaties om woordenschat te verduidelijken.
- Andere, taalvaardige, kleuters zorgen voor ondersteuning of zijn een voorbeeld en taalzwakke kleuters gaan spontaan de talige uitingen imiteren.

TIP 14 Laat de studenten nieuwe woordenschat aanduiden die ze de kleuters willen bijbrengen en beschrijven hoe ze dit zullen doen.

Het is niet de bedoeling dat studenten **woordenlijsten** aanleggen bij lesvoorbereidingen. Wel markeren de studenten de woordenschat die ze willen aanbrengen. Op basis van associaties rond bepaald thema's zullen studenten tijdens voorbereidingsperiodes met behulp van webschema's, mindmaps de woordenschat van een bepaalde (be)geleide activiteit, ontdekkoffer of ontdekhoek verkennen.

Voorbeelden:

- *De fiche voor de ontdekhoek*
- *Het materiaal van de professordoos*

Naast de woordenschat zullen studenten ook **nadenken over de vragen** die ze gaan stellen. Het gebeurt ook dat de studenten na de activiteit reflecteren op de vragen die ze tijdens de activiteit gesteld hebben. Het is een manier om na te denken over de vragen die zij intuïtief en spontaan formuleerden.

TIP 15 Evalueer de capaciteit van studenten om vragen te maken

Tijdens evaluatiemomenten tonen de studenten dat ze geleerd hebben om goede vragen te gebruiken bij WO-activiteiten.

Studenten formuleren vragen

- die handelingen stimuleren;
- waarop een boeiend antwoord/ info voor kleuters kan gegeven worden
- als reactie op ontdekkingen (exploraties) van kleuters.